

Törő László Dávid

„TÖBB SZELLEMTÖRTÉNETET A JOGTÖRTÉNETBE!”

*Eckhart Ferenc törekvései
a jog- és alkotmánytörténet modernizálására (1931–1941)*

Eckhart Ferenc (1885–1957) pályafutásában 1931 fontos dátumot jelöl: a budapesti egyetem jogtörténeti tanszékén 1929 óta oktató történész élénk visszhangot és heves vitákat váltott ki az év elején megjelent programtanulmányával, amelyet a szellemtörténeti megközelítést népszerűsítő Magyar történetírás új útjai című kötetbe írt.¹ Eckhart előtanulmányok sora után, 1941-ben tette közvé az új jogtörténeti irány jegyében írt és a bírálói számára válasznak szánt könyvét, majd 1946-ban elkészült egy jog- és alkotmánytörténeti szintézissel is.² Tanulmányomban az ún. Eckhart-vita és a Szentkorona-eszmét újraértelmező mű közötti időszakra koncentrálok abból a szempontból, hogy miben nyilvánult meg Eckhartnál a jogtörténet „átértékelése”, és hogy a szellemtörténet milyen mértékben és módon játszott szerepet ebben. A történésszel foglalkozó irodalom alapján számos tisztázatlan és egyben megkerülhetetlen kérdést lehet azonosítani az életművel kapcsolatban. Nem eldöntött a szellemtörténethez vagy a társadalomtörténethez való viszonyulása, de az is problémát jelent, hogy pontosan miről is szól az 1941-es műve, tehát mit értett Eckhart Szentkorona-eszmén/tanon.³ A címben megadott időkeretet annak érdekében lépem át, hogy (előzményként) röviden bemutassam az 1920-as évek jogtörténeti írásait, az Eckhartot ért meghatározó szellemi hatásokat és hogy utaljak néhány későbbi értékelésre, például a történész 1955-ben írt és felolvasott, önreflexív jellegű védőbeszédére.

---

¹ *Eckhart Ferenc: Jog- és alkotmánytörténet.* In: A magyar történetírás új útjai. Szerk. Hóman Bálint. Bp. 1931. 269–320.

² *Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története.* Bp. 1941.; *Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet.* Bp. 1946.

³ *Bertényi Iván: Vallotta vagy cáfolta-e Eckhart Ferenc a Szent Korona-eszmét?* In: Fons, skepsis, lex. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. Almási Tibor et al. Szeged 2010. 27–42.

A jogtörténet újraírásának tervei az 1920-as években

Eckhart a szellemtörténettel⁴ már bécsi ösztöndíjas éveiben (1910–1911) találkozott, amelyek során Max Dvořák több művészettörténeti témájú tárgyát is teljesítette.⁵ Az irányzat hatása először inkább gazdaságtörténeti munkáiban érvényesült a vállalkozói szellem/habitus és kapitalizmus értelmezésénél. Eckhart egyik legfőbb tézise szerint a magyaroknak soha nem volt különösen kereskedelmi, üzleti „hajlamuk”, ezért elsősorban a bécsi udvar feladata lett volna felerősíteni, vagy sokkal inkább életre kelteni a magyar vállalkozói szellemet, amihez a kettős vámrendszer helyett a fiziokratizmus által képviselt szabadkereskedelmet kellett volna támogatnia. A nyugati országoktól való lemaradás és a gyarmati státusz egyik legfőbb oka szerinte az volt, hogy ezt a vállalkozói mentalitást nem sikerült meghonosítani a magyarok körében.⁶ Ennél a problémafelvetésnél és a kapitalizmus fogalmának értelmezésénél Eckhart Werner Sombart munkáira támaszkodott, ám kifejezetten szellemtörténeti művet nem írt a témában.⁷ A szellemtörténet mellett az 1920-as évek gazdaságtörténeti írásaira elsősorban Georg von Below, Gustav Schmoller, Otto Hintze⁸ és a Gazdaságtörténelmi Szemle történészei (Tagányi Károly és a Habsburg gazdasági gyarmatosítás gondolatát szintén elfogadó Takáts Sándor)⁹ voltak befolyással,

⁴ A szellemtörténet egyik lényegi jellemzője, hogy a különböző korok szerint változó lelki erőknél fontos történelemformáló jelentőséget tulajdonít. Ez a „lelkiség” azonban a kultúra legkülönbözőbb területein (gazdaság, jog, politika, irodalom, művészetek) nyilvánul meg a szellemtörténet képviselői szerint. Az irányzat a két világháború közötti magyar történészek (például Deér József, Hóman Bálint, Eckhardt Sándor, Mályusz Elemér, Ifj. Révész Imre, Szekfű Gyula, Zolnai Béla) műveiben úgy jelent meg, hogy a jogi, társadalmi, gazdasági, katonai, politikai és más tényezők szintézisére törekedtek az államközpontú, eseménytörténeti alapú szemlélet ellenében (természetesen személyenként eltérő hangsúlyokkal és témákkal). A két világháború közötti magyar történetírásról és a szellemtörténetről lásd *Miskolczi Ambrus: Szellem és nemzet. (Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula és Zolnai Béla világáról)*. Bp. 2001.; *Gyimesi Pálma: Szekfű Gyula és Ifjabb Révész Imre kapcsolata*. In: *Történeti tanulmányok XIX. „A historiográfia műhelyében”*. Szerk. Erős Vilmos – Velkey Ferenc. Debrecen 2011 (2012). 77–94.; *Kincses Katalin Mária: Szellemtörténet és hadtörténetírás. (A magyar hadtörténetírás kapcsolódási pontjai, különös tekintettel az 1930-as évekre)*. In: *A magyar hadtörténetírás története és aktuális kérdései*. Szerk. Uő. Bp. 2015. 283–319.; *Erős Vilmos: Modern historiográfia. Az újkori történetírás egy története*. Bp. 2015. 153–176., 177–202.; *A magyar történetírás kánonjai*. Szerk. Dénes Iván Zoltán. Bp. 2015.

⁵ *Eckhart Ferenc* lecke-könyvei, egyetemlátogatási igazolásai és középiskolai tanári diplomája. MTA Könyvtárának Kézirattára (A továbbiakban: MTA KK). Ms 5614/5–7. Érdemes még megemlíteni a bécsi tanárok közül Alfons Dopsch és Oswald Redlich történészeket. Náluk Eckhart gazdaság- és társadalomtörténetet, illetve történeti segédanyagokat (pl. szfragsztika) tanult.

⁶ *Eckhart Ferenc: Kereskedelmünk közvetítői a XVIII. században. Századok* 52. (1918) 356–391.; *Eckhart Ferenc: A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában*. Bp. 1922. 270–276.

⁷ Sombartól lásd *Michael Appel: Werner Sombart. (Theoretiker und Historiker des modernen Kapitalismus)*. Marburg 1992.

⁸ Róluk lásd *Georg G. Iggers: Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Hannover–London 1997. 30–41.

⁹ *Izsépy Edit: A Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle történetéhez. Századok* 103. (1969) 1077–1103.; *Bognár Szabina: Tagányi Károly a Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle élén*

amennyiben Eckhart a gazdaságpolitikai kérdések mellett kiemelten foglalkozott az intézmények működési mechanizmusával és gazdaságalkító szerepével.

Amellett, hogy Eckhart neve 1921-ben a Minerva Társaság alapító tagjai között szerepelt,¹⁰ 1931 előtt mindössze egy olyan tanulmánya említhető, amely egyértelműen a szellemtörténethez sorolható. Eckhart Mária Terézia vallásos lelkületéből vezette le a parasztkérdésben elfoglalt álláspontját és az úrbéri rendeletet.¹¹ Érdeemes idézni gondolatait a „lelki tényezők” szerepéről: „Miért jött létre a reform Mária Terézia korában? A felelet egyszerűnek látszik és minden különösebb forrástanulmány nélkül bárki megadhatja: mert a nemesség annyira elnyomta a föld népét, hogy csak reformok árán lehetett elkerülni a társadalmi forradalmat. [...] A tömegek és a gazdasági okok hatása oly nyilvánvaló, hogy első pillantásra feleslegesnek látszik a kérdés, működhetek-e közre egyéni okok, lelki tényezők is a reformok elhatározásánál és végrehajtásánál. De csak első pillantásra. Mert ha minden oldalról megvilágítjuk a kérdést, be kell látnia mindenkinek, hogy az egyén gondolkodásának, akaratának *ebben a kérdésben is* jóval nagyobb szerepe volt, mint a tömegmozgalmaknak, az ökonómikus erők kényszerítő hatásának.”¹² A történéshoz az említett kapcsolódási pontok ellenére, saját értelmezése szerint ekkor még nem volt átgondolt szellemtörténeti programja vagy kifejezetten és tudatosan ilyen céllal írt tanulmánya/könyve. 1926 végén például egyenesen arról írt Szekfű Gyulának, hogy az ő addigi „irodalmi működésének” az „irodalomhoz és szellemtörténethez” „vajmi kevés, azaz semmi köze sincs”.¹³

Eckhart az 1920-as években több alkalommal kifejtette véleményét jogtörténeti témákról. Ezekből az írásokból érdemes kiemelni, hogy szerzőjüket leginkább a kultúrtörténet és a jog-, gazdaság- és társadalomtörténet összefogása érdekelte. Eckhart a történeti segédtudományokat, de a rokontudományokat is szövetségeseinek tartotta ebben a tekintetben. Jogtörténeti koncepcióját részben a magyar alkotmány- és jogtörténetet oktató Timon Ákos (1850–1925) és közjogász/jogtörténész követői szemléletével szemben dolgozta ki, akik a magyar alkotmányban egy időtlen, demokratikus „közjogi szellem” érvényesülését látták megnyilvánulni a nyugati feudalizmus magánjogi/individualista felfogásával, vagy az egyeduralommal szemben.¹⁴ Eckhart 1924-ben megjelent magyar történeti összefoglalójában

(1894–1901). *Ethnographia* 124. (2013) 273–296.

¹⁰ *Horváth Veronika*: A Minerva Társaság története. *Irodalomtörténeti Közlemények* 90. (1986) 305–306.

¹¹ *Eckhart Ferenc*: Mária Terézia és a magyar parasztkérdés. In: *Emlékkönyv doktor Klebelsberg Kunó negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére, születésének ötvenedik évfordulóján*. Szerk. Lukinich Imre. Bp. 1925. 449–512.

¹² Uo. 500–501. Kiemelés tőlem – T.L.D.

¹³ *Eckhart Ferenc* levele Szekfű Gyulának 1926. december 30-án. ELTE Egyetemi Könyvtárának Kézirattára (A továbbiakban: ELTE EKK), G628. 13. levél.

¹⁴ Ez a történelem felett álló, közjogias felfogás a vérszerződés Anonymus által leírt pontjaiban, a különböző országgyűlési törvények rendelkezéseiben, a nemzeti autonómiát minden korban biztosító vármegyékben, a Magna Chartával párhuzamba állított Aranybullában, valamint (különösen) a király személyét és a nemzetet a korona szimbólumában

elutasította Timon Szentkorona-tanról alkotott felfogását. A tan kialakulását Werbőczy korára tette (Timon szerint legalább már a 12. században „kész” volt) és a rendek megerősödésével magyarázta,¹⁵ illetve a könyve végén olvasható irodalmi áttekintésben Timonra vonatkozó negatív kitételek is szerepelnek.¹⁶ Egy évvel később, 1925-ben Alfons Dopsch tudományos eredményeit a Budapesti Szemlében ismertetve próbálta kijelölni a további magyar alkotmány- és gazdaságtörténeti vizsgálódások útját. Hosszasan taglalta benne Dopsch műveit, kommentárját a végére hagyva: „Mit mond nekünk, magyaroknak, Dopsch tudományos munkássága? Nekünk is meg kell szabadulnunk a hagyományos nézetek, a jelszavak uralmától, elfogulatlanul a forrásokhoz kell fordulnunk s a hol azok szűkösen buzognak, ott a rokontudományok eredményeit nagyobb mértékben kell felhasználnunk. [...] Középkori okleveleink és egyéb kútfőink kiadása halaszthatatlan kötelesség, ha a jog-, gazdaság- és társadalomtörténet kérdéseiben tisztán akarunk látni.”¹⁷ Az osztrák historikusról máskor is írt (1928-ban), akkor egy véletlen eredményeként. Váczy Péter Dopsch kapcsán leírt, negatívnak tartott megjegyzéseit egy dicsérő hangú recenzióval próbálta Eckhart, illetve a Századokat szerkesztő Domanovszky Sándor ellensúlyozni.¹⁸ Váczy véleményének „helyreigazításával” együtt persze Eckhartnak ismét lehetősége nyílt néhány általa lényegesnek tartott módszertani szempont kijelölésére.¹⁹

---

organikusan egygyé olvasztó, sajátosan magyar eredetű és misztikus Szentkorona-tanban érvényesül szerintük. Timon nézeteinek dualizmus kori fogadtatásáról lásd *Törő László Dávid*: Harold Steinacker és Timon Ákos vitája a magyar alkotmánytörténetről. *Valóság* 58. (2015) 30–41. A két világháború közötti Szentkorona-értelmezésekhez lásd *Péter László*: The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible. *Slavonic and East European Review* 81. (2003) 495–500.; *Kardos József*: A Szent Korona-tan és a legitimizmus. Bp. 2012.

¹⁵ A később bemutatott viták miatt fontos Eckhart definíciója: „Ez a tan, melynek alapvonásai már a rendiség kifejlődésének korában is megvoltak, Werbőczy útján a magyar közjog alapítelvévé vált. A szent korona, az állam jelképe, minden jog forrása. A koronázás útján nyeri a király a jogot megválasztása után a nemesség és jószágadományozásra. A király és a nemesség ezen kapcsolata folytán a nemesség a szent korona tagjai és a királlyal együtt alkotják a szent korona testét, mely az országgyűlésen a törvényhozás jogát gyakorolja. A szent korona az állami egységnek is jelképe [...]” *Eckhart Ferenc*: Bevezetés a magyar történelembe. Pécs–Bp. 1924. 38. Itt szeretném megjegyezni, hogy Werbőczy neve több alakban (W/V kezdőbetűvel) fordul elő tanulmányomban attól függően, hogy idézetben, vagy a saját szövegrészemben szerepel. Eckhart Ferenc például több alakban is használta különböző írásaiban.

¹⁶ „A szent korona eszméjéről Timon Ákos, Magyar alkotmány- és jogtörténet, Bpest, melynek methodusa, az okleveles emlékek és a külföldi hatások felkutatásának elhanyagolása a történeti kutatót használatában óvatosságra intik. [...] A magyar jogtörténet épületét még ezután kell megalkotni, mivel az eddigi munkák inkább speculativ, mint az adatokból leszűrt inductiv módszer eredményei.” Uo. 163–164.

¹⁷ *Eckhart Ferenc*: Dopsch Alfons. *Budapesti Szemle* 200. (1925) 119.

¹⁸ Az esetről részletesebben lásd *Kövér György*: Alfons Dopsch és a magyar gazdaságtörténet-írás. In: *Kor/Társ Panoráma. Tanulmányok a 70 éves Vonyó József tiszteletére*. Szerk. Erőss Zsolt – Gyarmati György. Pécs–Bp. 2015. 86–90.

¹⁹ A gazdaságtörténet és jogtörténet kooperációja ragadta meg ezúttal is a figyelmét: „Ezek a történeti disciplinák szorosan egymásra vannak utalva: a gazdaságtörténet a jogtörténetnek

1927-ben egy külön tanulmányban méltatta Illés József (1871–1944) jogtörténész életművét, aki 1924 és 1927 között a budapesti jog- és államtudományi kar dékánja volt. Eckhart Illéshez való viszonya nem teljesen tisztázott.²⁰ Eckhart 1929-től 1943-ig kollégája volt, 1942-ben pedig a Degré Alajossal (aki korábban Illés szemináriumain tanult) közösen egy neki szóló emlékkönyvet szerkesztett.²¹ Ennek ellenére Eckhart állítólag egy magánbeszélgetésben egyenesen szárnak nevezte Illést.²² Eckhart és Illés ellentétével kapcsolatban a személyes viszony problematikusságán kívül²³ a történelemmel kapcsolatos szemléletbeli különbségeiket is figyelembe kell venni. Illés nem Timon, hanem Hajnik Imre²⁴ tanítványának vallotta magát, s a 20. század elején szerzője volt több magánjoggal, középkori társadalommal és adózással foglalkozó munkának is.²⁵ Újabb művei a „nagy” nemzeti személyiségek tisztelete jeléül előtérbe állítják Werbőczy alakját, munkái fokozatosan ebbe az irányba tolták el a hangsúlyt a gazdaság- és társadalomtörténetről. Jogtörténeti forrásokról szóló tankönyve (1910) Werbőczy egyéniségét nevelésre, erkölcsi tanulságok levonására is fel akarta használni és ebből a célból nagy teret szentelt az életpálya bemutatására.²⁶ Ezek után érthető, ha 1943-ban a „nagy” nemzeti egyéniségek idealizált képének történetírásában, főleg a jogtörténetben ekkora helyet nem biztosító Eckhart a „Werbőczy-kultusz régi ápolója”-nak nevezte Illést, amikor az egyik művének tartalmát különösebb kommentár nélkül, néhány sorban összefoglalta.²⁷ Az 1927-es tanulmányban tehát valójában sokkal inkább egy Eckhart által ideálisnak tartott jogtörténeti

---

köszönheti megalapozását, a jog- és alkotmánytörténet nem egy problémáját csak a gazdaságtörténetnek sikerült kielégítő módon megoldani.” *Eckhart Ferenc*: Alfons Dopsch: Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters. 1928. Századok 62. (1928) 829.

²⁰ „Illés magántörténeti tanulmányairól nagy elismeréssel írt, ezért meghökkentő, hogy 20 évvel később a tankönyvében, ahol a legfontosabb jogtörténeti irodalomra utalt, Illés munkáit meg sem említette.” *Degré Alajos*: Magyar jogtörténetírás a Horthy-korban. In: *Gazdaság- és Jogtudomány*. III. Szerk. Friss István, Bp. 1969. 92.

²¹ *Degré Alajos – Eckhart Ferenc*: Emlékkönyv Dr. viski Illés József Ny. R. Egyetemi tanár tanári működésének negyvenedik évfordulójára. Bp. 1942.

²² Az Országgyűlési Könyvtár igazgatója (1921–1940), Nagy Miklós felháborodva számolt be erről Angyal Dávidnak. Nagy Miklós levele Angyal Dávidnak 1931. augusztus 8-án. MTA KK Ms 803/218.

²³ „Illés egyre emlegeti nekem a jogtört. tanszéket maga mellett, az persze jó volna, de Ill. megbízhatatlan és a jogi kar bizonytalan, bebocsát-e.” *Eckhart Ferenc* levele Szekfű Gyulának 1926. november 16-án. ELTE EKK, G628. 8. levél.

²⁴ *Mezey Barna*: Hajnik Imre (1840–1902). In: *Magyar jogtudósok*. (Első kötet.) Szerk. Hamza Gábor. Bp. 1999. 75–97.

²⁵ *Stipta István*: Jogtörténet-tudomány. In: *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. (Javított kiadás.) Szerk. Bódy Zsombor – Ö. Kovács József. Bp. 2006. 635.

²⁶ A Werbőczyről szóló oldalakon részletes genealógiai, életrajzi fejtegetések, valamint a Tripartitum szerzőjének tisztázására tett erőfeszítések szerepelnek az ellene felhozott vádakkal szemben (kapzsiság, rossz diplomáciai érzék stb.), de még a fizikumát méltató sorok is helyet kaptak. *Illés József*: *Bevezetés a magyar jog történetébe. A források története*. Bp. 1910. 87–193.

²⁷ *Eckhart Ferenc*: Illés József: Werbőczy és a Hármaskönyv. Bp. 1942.; Századok 77. (1943) 492.

irány főbb elemeinek bemutatásáról, mint Illés dicséretéről van szó.²⁸ A jogtörténet reformját sürgető történész szerint Tagányi Károly²⁹ nyomdokain haladva a népi jogszokások anyagát lenne szükséges gyűjteni.³⁰ Eckhart kiemelte és pozitívan értékelt Hajnik és Illés gazdaságtörténeti érdeklődését, majd leszögezte, hogy a jogtörténet „nem tételes tudomány, hanem elsősorban történeti disciplina, mely hivatva van az egész jogfejlődést összekapcsolni a kulturális, elsősorban a gazdasági fejlődéssel, illetőleg keletkezésével ezekből levezetni.”³¹ Mivel szerinte elmaradott állapotban vannak a hazai jogtörténeti kutatások, az összefoglaló munkák rendre modern politikai nézeteket vetítettek vissza régebbi korokba³² és „egyetemes jogtörténet” címén valójában az angol-magyar alkotmánytörténeti párhuzamok keresését részesítették előnyben a relevánsabb cseh-lengyel jogviszonyok kutatása helyett.³³ Eckhart egyébként attól tartott, hogy a tanulmányral esetleg kiássa a csatabárdot: „Nem tudom, Illés nem sértődött-e meg, mert bár az ő érdemeit még nem látott nivóra emeltem, de az egész magyar jogtörténetről, mármint az 'egyetemes európairól' szabadon Steinacker és Below nyomán nem sok jót mondtam.”³⁴ Úgy tűnik, nem lett harag a dologból.³⁵

²⁸ Szekfűnek gyakran írt negatívan Illés személyéről és tudományos teljesítményéről, pl. *Eckhart Ferenc* levele Szekfű Gyulának 1928. november 8-án. ELTE EKK, G628. 22. levél.

²⁹ Eckhart Tagányiról egy kéziratban maradt, német nyelvű (keltezetlen) írásában (talán nekrológról lehet szó) bővebben is írt. Ebben „társadalom-, alkotmány- és jogtörténész”-nek nevezte, aki szerinte az „újabb” magyar történetírást döntően és gyümölcsözően befolyásolta. Elismerően írt a középkori forráskezelésben való jártasságáról és kiemelte, hogy Tagányi rámutatott a magyar, szláv és német társadalomfejlődés párhuzamaira. A művei közül a földközösségről szóló írását külön méltatta. *Eckhart Ferenc*: Karl Tagányi. MTA KK Ms 5617/19

³⁰ *Eckhart Ferenc*: Illés József és a magyar jogtörténet. In: Emléklapok Viski Illés József Dr. egyetemi tanárságának huszonöt éves jubileuma alkalmából. Szerk. Gévy-Wolff Nándor – Schirilla László Arisztid. Bp. 1927. 31–32.

³¹ Uo. 32.

³² Kritikája célpontjait Eckhart itt nem nevezte meg, de minden bizonnyal Timon Ákosról van szó, aki szerint már a honfoglalás óta létezett egy parlamentáris elvek szerint működő, fejedelmi/királyi hatalmat korlátozó „nemzetgyűlés”. *Timon Ákos*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére. 2. kiadás. Bp. 1903. 51–52., 97–98.

³³ *Eckhart F.*: Illés József i. m. 30–31.

³⁴ *Eckhart Ferenc* levele Szekfű Gyulának 1927. november 28-án. ELTE EKK, G628. 19. levél. A levélben megnevezett történészek Harold Steinacker és Georg von Below. Steinackert több szerző Eckhart egyik legfőbb szellemi „importjaként” tartotta számon és 1931-es tanulmányát lényegében az osztrák történész 1907-es vitairatának bizonyos fókú másolataként értelmezte. Steinacker ugyanakkor nem volt jog- vagy társadalomtörténész, s a Timon ellen írt – nacionalista érveléstől sem mentes – értekezése valószínűleg a magyar jogtörténet-írás éles bírálata miatt jött kapóra Eckhartnak. *Harold Steinacker*: Über Stand und Aufgaben der Ungarischen Verfassungsgeschichte. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 28. (1907) 276–347. Bővebben lásd *Törő László Dávid*: Eckhart Ferenc és Harold Steinacker – rokonítási kísérletek. *Jogtörténeti Szemle* 19. (2014 [2016]: 3. sz.) 38–45.

³⁵ „Nem tudom, láttad-e az 'Emléklapokat', melyekbe én is írtam róla. Nehéz dolog volt az ő szellemi őseit megtalálni – de megtaláltam s ez a fő. Roppant meg volt vele elégedve, bár cikkem elejét, mely az 'Egyetemes Jogt.' ellen irányult, nagyon letompította.” *Eckhart Ferenc* levele Szekfű Gyulának 1928. február 2-án. ELTE EKK, G628. 23. levél.

Eckhart 1929-ben jogtörténeti témában tanulmányt (Közjog és magánjog a középkori Magyarországon) írt a berlini Magyar Intézet folyóiratába. Az írás legfőbb üzenete szerint a középkori magyar történelemben, és általában Európában a magán- és közjogi szerepek nem váltak el egymástól, így – tehetjük hozzá – a magánjogi feudalizmussal szembenálló közjogias magyar gondolkodásról értelmetlen beszélni. A királyi vármegyéknek például a magánjogi funkciója mellett (a király magánbirtokainak igazgatása) lehetett közjogi feladatköre (a közszabadok háborúba vezetése a király tisztviselői által) is.³⁶ Bár feudális hatások érték a 13. század magyar alkotmányfejlődést, Eckhart szerint két tényező gátolta azok felerősödését: az ősiség és a nagybirtokos arisztokrácia korlátjaként működő nemesi vármegye. Az ősiség a patrimonális királyi pozíciót erősítette: a királyra való visszaháramlás joga az uralkodói hatalom fontos gazdasági alapját jelentette a történész szerint.³⁷ A 14. század folyamán már megváltozott a király közjogi állása (nem ő ad ki oklevelet, hanem jogügyletek elintézéséhez egy hiteleshelyhez fordul, mint bármelyik alattvalója), a rendek gyakran vele azonos jogállásban tűnnek fel. A 15. század a rendi fejlődés periódusa, mint Európában mindenhol – írta befejezésül Eckhart.

Az említett tanulmányokkal azt szemléltettem, hogy a Bécsben magyar külügyi levéltárosként dolgozó Eckhart az 1920-as években már kiérlelt koncepcióval bírt arról, hogy milyen módon kellene a magyar alkotmány- és jogtörténetet „épületét” meg/újraalkotni, bár saját jövőjét sokáig bizonytalannak látta a jogi végzettség hiánya miatt. A történész a jogtörténeti tanszék elnyerésére régóta törekedett, Szekfűnek írt beszámolója alapján ő maga kezdeményezte ezt Klebelsberg Kunónál, amikor a kultuszminiszter³⁸ Angyal Dávid katedróját (újkori egyetemes történelem) ajánlotta fel neki.³⁹ 1928-ban pályázatot írtak ki Eckhart számára egy jogtörténeti tanszékre, amit ő maga kért.⁴⁰ Később Szekfű

³⁶ *Eckhart Ferenc*: Staatsrecht und Privatrecht in Ungarn im Mittelalter. Ungarische Jahrbücher IX. (1929) 427.

³⁷ Uo. 430.

³⁸ Klebelsberg és a Bécsi Magyar Történeti Intézet viszonyáról lásd *Ujváry Gábor*: Tudományszervezés – történetkutatás – forráskritika. Klebelsberg Kuno és a Bécsi Magyar Történeti Intézet. Győr 1996.

³⁹ „Diplomáciai jelentésszerűen következőleg. [...] Én: Azt hiszem újabb és legrégebb tanulmányaim alapján, más téren nagyobb hasznot tudnék hajtani. Ha egyszer majd nyílik alkalom, nevezd ki egy alk. tört. tanszékre. Ó: Hát Királyt küldöm. Ez pompás! Épen beleillik a programomba. Kinevezlek a tanszékére. [...] Én: De hát én nem vagyok jogászdoktor. Ó: az nem számít semmit. Nem is kell!” *Eckhart Ferenc* levele Szekfű Gyulának 1927. december 6-án. ELTE EKK, G628. 20. levél. A beszélgetésben említett személy Király János, aki 1928-ig tanított az egyik budapesti jogtörténeti tanszéken.

⁴⁰ „Azt bizonyára tudod már, hogy a jogtört. katedrára pályázat lesz kiírva. [...] Én kértem a pályázatot, mert a meghívási indítványnál karban pár szóval megbuktam volna.” *Eckhart Ferenc* levele Domanovszky Sándornak 1928. július 6-án. MTA KK Ms 4523/611. A Bécsből Budapestre költöző történészt végül 1929. augusztus 21-én nevezték ki nyilvános rendes tanárrá.

kérésére elvállalta, hogy a szellemtörténeti zászlóbontásnak szánt Magyar történetírás új útjaiba ő írja a jog- és alkotmánytörténetről szóló fejezetet.⁴¹ A fejezet az életmű egyik legtöbbször vitatott írása, hiszen nem csak 1931-ben, de 1955-ben is a benne foglaltakat boncolgatták, a szellemtörténettel kapcsolatos megjegyzései pedig többször reflektorfénybe kerültek.

A vitatott tanulmány

A felzúdulást keltett Eckhart-tanulmány hat fő részre és egyben érvelési pontra osztható. Eckhart először néhány módszertani, szemléletbeli alap gondolatot vetett papírra. A jog statikus, a meglévőt rendszerező, míg a történelem dinamikus, törvényszerűségeket nem, legfeljebb típusokat alkotó tudomány. Eckhart a két diszciplína együttműködése mellett tör lándzsát, főleg, mivel szerinte a jog alakulását gazdasági, társadalmi, művelődési viszonyok befolyásolják, ezek feltárásához pedig a történéshoz inkább megvannak az eszközei, mint a jogásznak.⁴² A második pontban felhívja a figyelmet arra, hogy az újabb korok elhanyagolása mellett a korábbi jogtörténet-írás túlságosan a középkort preferálta, hiszen a Habsburgokkal való együttélés idején abban látta a nemzeti függetlenség korát.⁴³ Megismétli a már korábban hangoztatott nézetét, amely szerint a magyar jog sajátosságai, „népjogi eredete” jobban kiderülne a magánjog, mint a közjog vizsgálatából, hiszen az uralkodók (az egyén) döntéseit sokkal inkább befolyásolhatták idegen hatások, mint a „tömeget.” A közjogászok legfőbb forrását, a középkori törvényt esetleges érvényűnek tartja: „A középkori törvényhozásnak nem az volt a feladata, hogy jogot alkosson, hanem hogy pillanatnyi jogszükségletet elégítsen ki. A középkorban s azután is még sokáig nem az állam volt a jogalkotás élén, hanem a társadalom.”⁴⁴ Ezt a gondolatmenetet folytatva, a harmadik részben Eckhart cáfolja a Hajnik Imre és Timon Ákos alkotmánytörténeteiben oly fontos szerepet játszó, az ősiségen alapuló új birtokrend elméletét.⁴⁵ Eckhart ezzel a nézettel szemben hosszasan érvel. Hangsúlyozza, hogy királyok törvényei nem képesek társadalmi, jogi szokásokat egy csapásra megváltoztatni, mert ahhoz magát a társadalmat kellene átalakítaniuk. Szerinte már Szent István korában létezett egy nemzetségi birtokrendszer és vele együtt a szerzett tulajdonokhoz kapcsolódó nemzetségi öröklési rend is.

⁴¹ *Szekfü Gyula* levele Eckhart Ferencnek 1930. július 22-én. MTA KK Ms 5616/195.

⁴² *Eckhart F.*: Jog- és alkotmánytörténet i. m. 270.

⁴³ Uo. 277.

⁴⁴ Uo. 283.

⁴⁵ Hajnik szerint a 14. században az országot jelképező koronára visszaháramló birtok elve új jelenségként tűnt fel és ez magyar sajátossággént jelentősen megnövelte a korona közjogi jelentőségét. Ő innen számította – egyébként Timonnal ellentétben, aki még korábról – a Szentkorona-tan történetét. *Hajnik Imre*: Magyarország az Árpád-királyoktól az ősiségnek megállapításáig és a hűbéri Európa. Pest 1867. 91.

Ehhez újdonságként a királyság megalapítása és a király (azaz nem az ország, hanem a legfőbb „alkotmányos” tényező, az uralkodó) visszaháramlási joga járult. A király nem volt tekintettel a már meglévő öröklési rendre, hiszen patrimoniális hatalma biztosításához birtokokat a nemzeti földről is elvett.⁴⁶ A negyedik pont egy európai szemlélet alapjait próbálja gyakorlati példákon keresztül bemutatni. A jogtörténész elveti az angol és magyar alkotmányfejlődés párhuzamait, rámutatva a Magna Charta és az Aranybulla hűbéres vonásaira és saját korukban való marginális szerepükre.⁴⁷ Eckhart az angol analógiák helyett a lengyel, de főleg a cseh jogtörténet hasonlóságait állítja a középpontba, s itt írja le a különösen sokat támadott nézetét ezen népek koronaeszméinek párhuzamairól, amelyeket a rendi fejlődésből vezet le: „Az átalakulás a rendiség irányában ezen országokban csaknem azonosan ment végbe. A királyi adományokat egyformán megtaláljuk a hűbériség helyett s ezek mindenütt csak személyes viszonyt, nem pedig megállapított szolgáltatásokat hoznak létre. Az adományozások révén nagybirtokos arisztokrácia keletkezik, mely az alsóbb nemességtől nem jogi, hanem csak társadalmi szempontból különbözik. Cseh- és Lengyelországban a 'bárok' ugyanazt a szerepet játsszák az alkotmány fejlődésében, mint nálunk. A rendi fejlődés kezdete is egyformán történik, és az első rendi országgyűlésekkel is Magyar- és Csehországban egyidőben, a 13. század utolsó évtizedeiben, a lengyeleknél valamivel később találkozunk. A cseh rendi felfogás is eljutott a legfőbb állami hatalomnak a király személyétől elvonatkoztatott fogalmára és a 'corona regni' Magyarországon és a cseheknél is egyidőben jelenik meg, mint az államhatalom szimbóluma, az állam egész területének ezen szimbólum alatt való egyesülése. A 'cseh korona tartományai' éppúgy az egész állam területét akarja kifejezni, mint a 'magyar szent korona tartományai'.⁴⁸ A tanulmányban nem szerepel konkrét kitétel az organikus Szentkorona-tanról, a második kiadásába szűrte be Eckhart ezen részlet után azt a mondatot, hogy a „szent korona tanának megalkotása nálunk Verbőczy egyéni genialitásának műve.”⁴⁹ Ez azt jelenti, hogy Eckhart számára ekkor már elkülönültek a különböző koronaeszmék a Szentkorona-tan fogalmától – ennek a különbségtételnek később fontos szerep jut. Az ötödik pont nem segíthetett Eckhartnak elkerülni az esetleges vitákat, hiszen rendkívül éles hangú, polemikus szövegrésze van szó, amelyben nevével nevezi a meghaladni kívánt jogtörténeti iskola képviselőit, s azok felfogását a „jogtörténeti iskola keblét feszítő

⁴⁶ Eckhart F.: Jog- és alkotmánytörténet i. m. 287–296.

⁴⁷ „Aktuális, közvetlen hatása az Aranybullának az alkotmányfejlődésben egyáltalán nem volt és ebből a szempontból ép oly meg nem valósított törvény volt, mint a középkorban számos más törvényünk. Legfeljebb az ellenállási jog szempontjából lehetne a magasabb gazdasági és jogi fejlődésből fakadó angol szabadságlevelet a magyarral összevetni, de ez hűbérségi gondolat, mely egész Európában megtalálható.” Uo. 299.

⁴⁸ Uo. 303.

⁴⁹ Eckhart Ferenc: Jog és alkotmánytörténet. In: A magyar történetírás új útjai. (Második kiadás). Szerk. Hóman Bálint. Bp. 1932. 303.

sovinizmusnak a lapjára” írja.⁵⁰ Timont jelöli meg fő ellenfelül, de az utolsó fejezetben már utal arra, hogy nézeteit az újabb közjogi irodalom is magáévá tette (itt budapesti kollégájára, Tomcsányi Móric közjogászra hivatkozik), így velük is vitába száll.⁵¹ Végezetül Eckhart megemlíti a már többször hangoztatott patrimonialis királyság elméletét, amely Cseh-Lengyel- és Magyarországon is kizárta a közjogias, demokratikus gondolkodás, de a feudalizmus érvényesülését is. A hűbéres jog persze nagy behatással volt a magyar alkotmányra: a mitizált ellenállási jog az Aranybullánál például ilyen befolyás eredménye. A magyar népben sem élt egyfajta megfoghatatlan közjogi meggyőződés: „A középkori embernek nem volt közjogi szemlélete; az uralkodót, a királyt úgy tekintette, mint a legfőbb birtokost, minden föld birtokosát, akitől minden birtok ered.”⁵² A hűbéres szerződési elv a rendiség kialakulásához is hozzájárult: a rendek megerősödésük után szerződésre lépnek a királlyal, aki már nem a legfőbb úr, hanem a rendek csoportjával azonos jogállású személy. Ennek köszönhető az ún. rendi dualizmusnak az érvényre jutása. „A rendi korszakban nálunk épúgy hiányzik a modern államot jellemző közjogi egység felfogása, mint mindenütt a rendi államokban, ellenben megvan az uralkodó és alattvalók viszonyának hűbéri eredetű szerződéses felfogása, mely a koronázási esküben, választási feltételekben, sőt a törvények szerződésszerűségében nyilvánul meg. A rendi dualizmus, a rendek örökös paktálása az uralkodóval nálunk épúgy megvan, mint mindenütt a rendi alkotmányos államokban, legfeljebb azzal a különbséggel, hogy az nálunk jóval tovább tartott, mint másutt.”⁵³

Összefoglalva elmondható, hogy Eckhart szerint az alkotmány és jog jellege, értelmezése koronként változott attól függően, hogy milyen társadalmi, politikai csoportok játszottak szerepet megalkotásában és ezek a szereplők milyen gazdasági hatalommal bírtak vagy milyen szellemi/kulturális hatás érte őket. Ennek megfelelően a Magyar Királyság első évszázadaiban patrimonialis, míg a 15. századtól egészen 1848-ig dualisztikus jellegű alkotmányról beszélhetünk (előbbinél egyedül a király, utóbbinál az egymással szemben álló király és a rendek az alkotmány főszereplői), miközben a fejlődés üteme nem egyenletes, inkább hullámszerű. Ebből következik, hogy a királyt és a rendeket átfogó, organikus Szentkorona-tan ebben a fejlődésben, alakulástörténetben alig játszott szerepet. A tan egyes előzményei/elemei azonban fellelhetőek, ám a szerző nem

⁵⁰ *Eckhart F.*: Jog- és alkotmánytörténet i. m. 305. Elvileg egy elővigyázatosan megírt tanulmány volt. Eckhart az előkészületek során írt dilemmájáról Szekfűnek: „Mikor az igazságügyminiszter is 'Pusztaszerről' beszél, jó óvatosnak lenni. Egy-két dolgot kell mondanom, ami bizonyára nem fog sem Illéséknek, sem másutt tetszeni.” *Eckhart Ferenc levele Szekfű Gyulának* 1929. március 28-án. ELTE EKK, G628. 27. levél. Zsitvay Tibor igazságügyminiszter a tanulmány olvasása után az országgházban szólalt fel Eckhart ellen. *Eckhardt Ferenc válasza Zsitvay miniszternek*. Pesti Napló, 1931. április 30. 6.

⁵¹ *Eckhart F.*: Jog- és alkotmánytörténet i. m. 310–311.

⁵² Uo. 315.

⁵³ Uo. 320.

magyar sajátosságként értelmezte azokat. Például a koronát a király hatalmától független, absztrakt politikai testként felfogó és a hatalom átruházásának gondolatán alapuló jogeszmék olyan országok történetében is megfigyelhetők, ahol a rendiség jelentősen megerősödött a királlyal szemben, így a cseh és lengyel alkotmánytörténetben

Eckhart viszonya a szellemtörténethez

Eckhart ebben a tanulmányában írt először a szellemtörténetről, amikor meghirdette a „Több szellemtörténetet a jogtörténetbe!” jelszavát.⁵⁴ Amennyiben áttekintjük az idevágó megjegyzéseit és az általa szellemtörténészeknek tartott jogtörténészek hivatkozott írásait, akkor megállapítható, hogy Eckhart az elnevezés alatt a különböző korszakok jogfelfogásának alakulását kutató és szintézisalkotásra is alkalmas irányzatot értett. Hans Fehr, Fritz Kern, Otto von Gierke a középkori jogi intézmények, törvények, oklevelek mögötti gondolatokat vizsgálták. Fehr a vérbosszú, az istenítélet és a boszorkányüldözés alapját képező mentalitás és „tömegpszichológia” példáján demonstrálta, mit jelent számára a szellemtörténeti szempontú jogtörténet.⁵⁵ Kern a középkori jog- és alkotmány korabeli értelmezését taglalta egy hosszabb tanulmányában, ahol részletesen kitért arra a kérdésre, hogy milyen alapvető különbségek vannak a középkori és a modern jogértelmezés között. Szellemtörténetinek nevezett hermeneutikai módszere⁵⁶ nem a „valósággal” foglalkozik, hanem a korabeli jogfelfogás, „jogerzet” (Rechtsgefühl) feltérképezésével: például hivatkozhatott egy bíró a régi, tehát jó és stabil jogra, de lehet, hogy valójában újat alkotott.⁵⁷ Az is gyakran előfordult, hogy a jogot egy régi, legendás és szentnek tartott uralkodóra (esetleg Istenre) vezették vissza, ami természetesen nem azt jelentette, hogy tényleg a jelzett személy alkotta azt meg.⁵⁸ Kernt elsősorban az érdekelte, milyen gondolatiság, világnézet állt például az ellenállási jog vagy az uralkodói törvényhozás mögött, azaz nem a jogintézmények tényleges működési mechanizmusa, hanem a háttérben mozgatórugóként érvényesülő ideák foglalkoztatták.⁵⁹ Eckhart tehát nem véletlenül követelt több szellemtörténetet, hiszen egész jogtörténeti munkásságán végighúzódik egy lényegi probléma: amennyiben be akarta bizonyítani, hogy vitapartnerei modern jogeszméket vetítettek/vetítenek vissza a középkorba és idealizálják a középkori törvényeket, akkor először is meg

---

⁵⁴ Uo. 273.

⁵⁵ *Hans Fehr*: Mehr Geistesgeschichte in der Rechtsgeschichte. Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 5. (1927) 1–8.

⁵⁶ *Fritz Kern*: Recht und Verfassung im Mittelalter. Historische Zeitschrift 120. (1919) 1–2.

⁵⁷ Uo. 28.

⁵⁸ Uo. 14.

⁵⁹ Uo. 61–64.

kellett határoznia a középkori és modern jogfelfogás eltéréseit. Itt azonban érdemes egy rövid kitérőt tenni. Eckhart kritikussai közül többen is felvetették, hogy ők már a szellemtörténeti program meghirdetése előtt is szellemtörténészek voltak, hiszen a közjogias érzetű magyar géniusztörténetét írták/írják.⁶⁰ Helyenként az Eckhartról írt későbbi értékelésekben is felbukkant az a vélemény, hogy mindkét oldal bizonyos fokig szellemtörténetet művelt.⁶¹ A két szembenálló álláspontot mégis egy világ választotta el egymástól. A szellemtörténeti módszert üdvözlő közjogász vitapartner, Tomcsányi Móric ellenében Eckhart igyekezett ezt nyilvánvalóvá tenni: „Tomcsányi furcsa szellemtörténetet ajánl, melynek alapja előre adva van. A szellemtörténet is csak az adatokból indulhat ki, nem praeconcepta ideából. Az ilyen fajta szellemtörténészkedésre a jogtörténetnek nincs szüksége. Régi korok jogi fejlődését csak saját jogi szemléletükkel nézhetjük.”⁶² Az „Eckhart-vitáról”⁶³ író Mályusz Elemér is élesen elválasztotta Eckhart és a közjogászok szellemtörténettel kapcsolatos nézeteit: „A népszellem és nemzeti szellem előre körvonalazott szerepéhez a történeti anyag csak járulékos elem lett; az anyag, szép konstrukciók kedvéért, köteles volt teret engedni a szellem előtt. Eckhart kritikussai ezt a módszert, ezt az alapjában véve tudománytalan eljárást tekintik szellemtörténetinek. [...] Minden soruk elárulja, hogy nem vették maguknak a fáradságot, hogy megismerjék, mit jelent a 'szellemtörténet' kifejezés, mit ért azon a nyugateurópai tudományosság. [...] A mai szellemtörténet nem történelmen felül álló Geist-et akar belemagyarázni az egyes korokba vagy népek életébe, nem azt mondja, hogy a legősibb, primär elemek – a romantika ezen requisitumai – a sorsdöntőek, hanem minden korok gondolkozásmódját, világnézetét, életszemléletét az illető kor eseményeiből és kulturális állapotaiból akarja megismerni.”⁶⁴ 1955-ben Sarlós Márton⁶⁵

⁶⁰ „Eckhart, mint szellemtörténész, a nemzeti közszellemet nem becsülheti le!” *Tomcsányi Móric*: Új magyar alkotmánytörténet. Magyar Jogi Szemle 12. (1931) 291.

⁶¹ „Jóllehet maga is szellemtörténeti alapokon állt, felismeri, hogy kialakult a magyar alkotmány- és jogtörténetnek egy sovinszta szellemtörténeti alapja, amely nemzeti színűre mázolt tudományos kínai fallal akarja körülvonni ezt a hibás felfogást.” *Weltner Andor*: Dr. Eckhart Ferenc. (Nekrológ.). Jogtudományi Közlöny 12. (1957) 224.; „[Eckhart társadalomtörténeti érdeklődése] nem jelenti azt, hogy mellőzte volna az eszmei tényezőket, s bár ezeket valóságos helyükre szorította vissza, konkrét elemzései mégis gazdagabban ábrázolják a jogi áramlatokat [...], mint a szellemtörténeti eszközöket alkalmazott, de az anyagban nem elmélyült vitapartneri.” *Székelgyörgy*: Eckhart Ferenc az alkotmány- és jogtörténész. Jogtudományi Közlöny 41. (1986) 319.

⁶² *Eckhart Ferenc*: Néhány észrevétel. Magyar Jogi Szemle 12. (1931) 294.

⁶³ A tanulmány széles körű recepciójának ismertetése és a viták bemutatása itt nem célom. Lásd erről: *Törő László Dávid*: Az „Eckhart-vita.” Eckhart Ferenc 1931-es programtanulmányának kortárs visszhangja. *Aetas* 31. (2016: 4. sz.) Megjelenés előtt.

⁶⁴ *Mályusz Elemér*: Az Eckhart-vita. *Századok* 65. (1931) 413–414.

⁶⁵ *Horváth Pál*: Sarlós Mártonról. *Jogtudományi Közlöny* 27. (1972) 49–51. A „Második Eckhart-vita” kiváló oka az volt, hogy egy Eckhart és Bónis György által írt egyetemi jegyzet (amelyet az 1953/54. tanévben rendszeresítettek az oktatásban) pozitívan értékelt az 1931-es szellemtörténeti irányt. Sarlós Márton a „Horthy-fasizmus” szellemtörténeti

szellemtörténet ellen érvelő írásában is összemosta a különböző „szellemeket”, így Eckhart akkor ismét kitért a kérdésre: „Ezután következik az én 1931. évi cikkem. Szavak egyező hangzásával állapítja meg Sarlós Márton professzor, hogy én tulajdonképpen ugyan azon az elvi alapon állottam, mint a megtámadott Timon-féle jogtörténeti irány és a magyar közjogászok. Azok tudvalévően mindent a magyar nép veleszületett közjogi szelleméből vezettek le az alkotmányfejlődésben. Én pedig ismételten a korszellemről írok. Ha Sarlós Márton professzor figyelmesebben, kritikával olvasta volna cikkemet és a hozzáfűződő, Molnár Kálmán, Tomcsányi Móric, Kérészy Zoltán, Nagy Miklós stb. által külön-külön irt értekezéseket, úgy látta volna a különbséget.”⁶⁶ A „jogerzet”, „jogfelfogás”, „népszellem” és más hasonló kifejezések tehát jelentősen megnehezítették a szellemtörténet jogtörténeti recepcióját, mivel már ismertek voltak a közjogászok körében, ám egészen más jelentéstartalommal.⁶⁷

Eckhart a szellemtörténetet egy átfogóbb megközelítésmód szempontjából tartotta előnyösnek, persze alkalmazásának mértékétől függően: „Nem kívánatos természetesen a jogtörténelemben a szellemtörténeti elem túlzásbavitele, mert ez csak a rendszerezés rovására lenne, de helyeselnünk kell egyes német jogtörténészeknek az újabb időben hangoztatott követelését: Több szellemtörténetet a jogtörténetbe! Itt is, mint minden történeti tárgyban, a gondolat mindig előbb volt meg az intézménynél. A pusztán intézmények történetének tárgyalására szorítókozó jogtörténet nem kelthet szélesebb körű érdeklődést. A jogtörténet feladata, persze így jóval nehezebbé válik, mert tágkörű történeti ismeretek lesznek a tudomány művelésének elengedhetetlen előfeltételei.”⁶⁸ A szöveg szerzője – a korábbi írásaihoz hasonlóan – felváltva hangsúlyozza a gazdasági, társadalmi és szellemi tényezők történelemformáló hatását, írása alapján tehát

---

jogtörténetírásának rehabilitálásával vádolta a két történészt. 1954-ben elkészített tanulmánya két évvel később jelent meg: *Sarlós Márton: A szellemtörténeti irány és a magyar jogtörténetírás. Jogtudományi közlöny* 11. (1956) 87–103. A jogi kar tanácsülésén a felek szemtől szembe vitáztak egymással: Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának ülései, 1954–1955. 1955. május 14. 855–11/6–1955. d. sz. (http://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_AJTK_KARI_1954-55/?pg=98&layout=s, letöltés 2016. jún. 18.) (A továbbiakban: ELTE ÁJTK kari ülés.) Eckhart beszédének eredeti (fogalmazvány) változata az Akadémia Kézirattárában található: *Eckhart Ferenc* felszólalás-vázlata Sarlós Márton vádjai ellen. MTA KK Ms 5617/21.

⁶⁶ ELTE ÁJTK kari ülés 10. p.

⁶⁷ Tanulságos erre nézve Tomcsányi alkotmányjogi tankönyvének felépítése és tartalma. Ő is egy konkrét időszakban helyezte el a Szentkorona-tan (a király és a nemzet között megosztott közhatalom) kialakulását: Luxemburgi Zsigmond idejére tette azt. A tanban foglalt elvek ennek ellenére minden korszakban változatlanul (legfeljebb nem a Szent Koronához, mint tárgyhoz/szimbólumhoz rendelve) érvényesülnek. Az átruházott királyi hatalom, a legfőbb hatalom népi gyökerei, a közjogi szellem valamilyen módon mindig jelen van a magyar alkotmánytörténelemben. *Tomcsányi Móric: Magyar közjog, alkotmányjog.* Bp. 1926. 120–123., 126. Lásd lábjegyzet. Eckhart közjogász vitapartnerreivel kapcsolatos értékeléseim természetesen nem munkásságuk egészére, hanem jogtörténeti nézeteikre vonatkoznak.

⁶⁸ *Eckhart F.: Jog- és alkotmánytörténet* i. m. 273.

pontos képet alkothatunk arról, hogyan képzelte el Eckhart a kiegyensúlyozott jogtörténetet. Az elmondottaknak köszönhetően különböző helyzetekben is tudott „játszani” a szöveggel. 1931-ben a materializmus vádjára azt válaszolta Kálnoki Bedő Sándor parlamenti képviselőnek, hogy ő az ideák történeti szerepét népszerűsítő kötetbe írt, tehát nem lehet materialista.⁶⁹ Később Sarlós Mártonnal szemben az „ideák” helyett főleg tanulmánya gazdaság- és társadalomtörténeti vonatkozásait emelte ki.⁷⁰ Érdeemes az értékelés előtt még röviden foglalkozni Eckhart 1955-ös önreflexiójával. A szöveg egyik érdekessége, hogy a beszélő úgy mutatta be az 1931-es tanulmány megírását, hogy azt egy friss, számára váratlanul bekövetkezett váltás idején, Bécshez képest megváltozott környezetben írta, így a szellemtörténettel is meggondolatlanul foglalkozott. Egy történetfilozófia művelésére és néhány ismertebb szerzőre leszűkített szellemtörténettel⁷¹ szemben álló, adatkutató és segédtudományokra támaszkodó történész-kép jelenik meg benne (jóllehet a szöveg többi részében lényegében ugyanúgy kiállt a „korszellem” kutatása mellett): „Így ért 1929-ben az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter felszólítása, hogy pályázzam meg a Király János nyugalombavonulásával [sic!] megürült II. magyar jogtörténeti tanszéket. A miniszter célja volt – mint nekem mondotta –, hogy végre a jogi karon is tudomást szerezzenek a magyar történettudomány eredményeiről. Amikor Budapestre jöttem, itt új szellemi környezetbe kerültem. Itt akkoriban virágzóban volt Thienemann Tivadar és Szekfű Gyula égisze alatt megalakult Minerva Társaság a szellemtörténeti irányzat ápolására. Magam sohasem foglalkoztam azelőtt szellemtörténettel, sőt történetfilozófiával sem. A bécsi ’Institut für österreichische Geschichtsforschung’-ban, melynek tanítványául vallhattam magamat, történetfilozófiáról sohasem esett szó. Ellenkezőleg, – mint ma is – a történeti segédtudományokkal és a történeti adatkutatás

⁶⁹ *Eckhart Ferenc*: Válasz a magyar alkotmánytörténet ügyében. Budapesti Hírlap 51. (1931) március 10. 7.

⁷⁰ „Egy évvel Budapestre jöttem után merült fel az a gondolat, hogy gyűjteményes munkában ’A magyar történetírás új útjai’ címen megírják az egyes történettudományi ágaknak a szellemtörténethez való viszonyát. Nekem a gondolat jól jött programom kifejtésére. Ennek a súlyát éppen az adta meg, hogy magyar jogtörténet katedrájáról hangzott el. Tartalmát ennek az 50 oldalas cikknek nem mondhatom el, csupán azt, hogy elején és a végén hangoztattam ugyan a szellemtörténet fontosságát, de ami közben van, az inkább a társadalom és gazdagságtörténet fontosságát hangsúlyozza. Ma egy negyedszázad múlva szellemtörténet elveit a történelmi materializmus ismeretében ugyan elvetem, de amit egyébként írtam a cikkben, azt ma is fenntartom.” ELTE ÁJTK kari ülés 9. p.

⁷¹ Thienemann Tivadar ugyanilyen alapon a volt Eötvös-kollégisták közül senkit nem tartott szellemtörténésznek, amikor emigrációban a magyar történetírásról írt. A Hóman-kötetről pl. így vélekedett: „A kötet nem volt szellemtörténet, nem is akart az lenni. Helyenként, elvben, futólagosan ugyan szó esik szellemtörténetről, Szekfű ugyan több német történész nevét felsorolva Diltheyt is említi, de különben róla, történetfelfogásáról nem esik szó. A kötet jellemző tulajdonsága, hogy filozófia-mentes.” *Thienemann Tivadar*: Az utókor címére. Thienemann Tivadar hátrahagyott életrajzi feljegyzései. S. a. r.: Koncz Lajos. Pécs 2010. 70.

módszereivel foglalkoztak ott. Itt Budapesten felfedezve filozófiai műveltségemet, elővettem Dilthey, Troeltsch és Max Weber munkáit. Bevallom az első kettőt sohasem tudtam megemészteni.”⁷²

Eckhart 1931-es tanulmánya jól illeszkedik korábban publikált írásainak sorába és a szellemtörténeti alapú jogtörténeti munkák is alapvetőek voltak az új jogtörténeti irány kidolgozásához, későbbi megvalósításához. Akár úgy értelmezzük jelen esetben a szellemtörténetet, mint történetileg felfogott jogeszmék kutatását⁷³ (amit Eckhart összekapcsolt a gazdaság- és társadalomtörténettel), akár egy társadalom-, gazdaság-, eszme- és jogtörténeti szintézist értsünk alatta, a történész programja lényeges elemeit tekintve mindkét változatnak megfelelt.⁷⁴

*A recepcióról és a Mályusz Elemérrel való kapcsolatról*⁷⁵

A kortárs recepciót annak nagy kiterjedése miatt itt csak röviden veszem szemügyre. Eckhart tanulmányának kritikusi a publicisztikában többek között Balla Antal, Polónyi Dezső, Milotay István, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Pekár Gyula, Pethő Sándor, míg a parlamentben Zsitvay Tibor igazságügyi miniszter és Kálnoki Bedő Sándor képviselő voltak. A történész írása ezen kívül egy székesfehérvári legitimista gyűlésen is felszólalás tárgyát képezte Ugron Gábor részéről. Az Országgyűlési Könyvtár igazgatója, Nagy Miklós két nagyobb cikkben támadta a szellemtörténetet és a jogtörténetész írását a Budapesti Szemlében. Az említett reflexiókkal párhuzamosan más fórumokon is fellángolt a vita Eckhart Ferenc és a Timon Ákos felfogását védő

⁷² ELTE ÁJTK kari ülés 8. p. A fogalmazványban még szerepelt egy megjegyzés Weberről, ami a beszédben nem hangzott el: „Itt Bpsten hallom a szellemtört jelszót elővettem a szel-tört. szellemi szülőit: [Wilhelm] D[ilthey] [Ernst] Tr[oeltsch] Max Weber-t. Mondhatom, nem tudtam elolvasni és megemészteni az első kettőt, míg Max W[eber]b[en] találtam valamit.” *Eckhart Ferenc* felszólalásvázlata Sarlós Márton vádjai ellen. MTA KK Ms 5617/21. 2. p. A személyes források historiográfiai jelentőségéről lásd *Kövér György*: A történetíró személyes forrásai. In: *Uő*: Biográfia és társadalomtörténet. Bp. 2014. 54–64.

⁷³ Eckhart a tanulmány megírásakor így tekintett rá, felfogásában ezért volt szükséges azt kiegyensúlyozni. „Jó, hogy a könyv létrejön, bár nekem a nyári hónapok miatt nem alkalmas időben jött. Félek azonban, hogy a közölt munkatársak mellett kissé túlságosan szellemtörténeti, illetőleg hús és vér nélküli léssen. Dékány sohasem írt, csak teóriát, s bizonyára ilyen lesz cikke is. [...] A könyv témája amúgy is teoretikus és tartok tőle hogy végeredményben (Dékányi, Szentpét. Thien.) lapos lesz és nagyjából mindnyájan ugyanazt fogjuk mondani, ami a publikumnak unalmas lesz.” *Eckhart Ferenc* levele Szekfű Gyulának 1930. július 25-én. ELTE EKK, G628. 29. levél. Az említett személyek Dékány István, Szentpétery Imre és Thienemann Tivadar.

⁷⁴ Mályusz Elemér a már említett írásában kifejtette, hogy nem elég egy eszmét vizsgálni a szellemtörténet műveléséhez, hanem a szellem történetét össze kell kapcsolni a gazdasági, társadalmi, politikai fejlődéssel. „[A szellemtörténet] Nem ideológia-történet tehát, hanem egyszerűen maga a történelem.” *Mályusz E.*: Az Eckhart-vita i. m. 414.

⁷⁵ A vitában résztvevő hozzászólók írásainak bibliográfiai adatait a terjedelmi korlátok miatt jelen tanulmányban nem közlöm. Lásd *Törő L. D.*: Az „Eckhart-vita” i. m.

kritikusok között. A Timonhoz és Eckharthoz való viszonyulásukat tekintve azonos mezőnyben helyezkednek el Molnár Kálmán és Kérészy Zoltán pécsi, valamint Egyed István és Tomcsányi Móric budapesti egyetemi tanárok, akik külön könyvekben, tanulmányokban szálltak vitába Eckharttal. A történész mellett a parlamentben Klebelsberg Kunó, Farkas Tibor, Várnai Dániel, külön határozatban/nyilatkozatban pedig a jogtudományi kar és Eckhart egyetemi hallgatói álltak ki. A történészek közül Domanovszky Sándor, Erdélyi László, Mályusz Elemér, Hóman Bálint és Fritz Valjavec vették védelmükbe. Levélben biztosították támogatásukról Angyal Dávid és Károlyi Árpád. A polgári radikálisok közül akadtak támogatói (Szobosi András, Vámbéry Ruzstem) és éles hangú ellenfelei is (Hatvany Lajos).

Az új jogtörténeti programot teljesen elutasító kritikuskban (legyen szó akár újságírókról, politikusokról vagy jogtörténészekről, közjogászokról) többnyire közös volt, hogy a „magyar jogalkotó géniusz” időtlenségét, legalább az Anonymus által leírt vérszerződéstől datálható voltát védelmezték, Eckhartnak pedig ennek tagadását, elhalványítását, az organikus Szentkorona-tan kisebbitését rótták fel. Számukra a tan nem korlátozódhat térben és időben, alapelvei pedig nem változhatnak/változhattak az idők során, tehát a jelenben is fontos, aktuálpolitikai célokat támogató elméletről van szó. Molnár Kálmán egy 1927-ben elmondott beszédéből vett részlet ezt a felfogást jól szemlélteti: „A szent korona tanának kialakulásában három szorosan elhatárolható korszakot és fejlődési fokot lehet megkülönböztetni. Az első korszak nemzeti öntudatra ébredésünkkel, nemzetté való alakulásunkkal, vagyis még Etelközben a vérszerződéssel kezdődik. Ebben a korszakban már feltalálhatók és kimutathatók alkotmányunknak azok az elemei, amelyek a szent korona tanának alapköveit képezik, bár még ekkor ezek az alapelvek a szent koronával nem kapcsolódtak össze és nem sűrítették bele abba az egységes eszmekörbe, amelynek pregnáns kifejezőjévé és szemléltetőjévé később az államélet központját képező szent korona válik.” A szellemtörténet (amennyiben nem a közjogi magyar géniuszról szól) több szerző szerint háttérbe szorítja az eseménytörténetet, a magyar közjogi és katonai erényeket pedig semmibe veszi.⁷⁶

Akik Eckhart mellett érveltek, elsősorban a tudományos véleménynyilvánítás szabadságát és a professzionális történetírás alapjának tekintett forráskritikát, illetve a történeti szemléletet védték még akkor is, ha a történész nem minden állításával értettek egyet. Ellenérveket egyes hozzászólók az éles retorikával vagy a szellemtörténettel szemben fogalmaztak meg: Angyal és Károlyi a „széllal bélelt,” „levegőben logó” jogtörténeti szintézis helyett inkább a szorgos adatkutatót és forráskritikát ajánlották Eckhart figyelmébe azon kívül, hogy a közjogászokkal szemben egyértelműen neki adtak igazat. Hajnal István szerint a jogtörténész akaratlanul is sértő volt a nemzeti érzékenység számára.⁷⁷ Rendkívüli fontossággal bír

⁷⁶ *Bajcsy-Zsilinszky Endre*: Zébelsvingen cváj-t némely „szellemtörténésznek!”. Gömbös Gyula figyelmébe. II. rész. Előőrs (1931) március 15. 1–2.; *Nagy Miklós*: A szellemtörténeti módszer. Budapesti Szemle 59. (1931) 336.

⁷⁷ *Hajnal István*: A magyar történetírás új útjai. Napkelet 9. (1931) 574.

az eckharti életmű szempontjából a „Századok körének” (Domanovszky, Hajnal, Mályusz) részvétele a vitában. Éppen ebben az évben zajlott le egy szerkesztőségi megújulás a folyóirat élén, s emiatt a Mályusszal és Domanovszkyval gyakran vitába szálló Szekfű Gyula bojkottálta az orgánumot. Eckhart azonban végül nem csatlakozott a bojkotthoz, s 1932 elején pozitívan fogadta Mályusznak azt a kérését, hogy írjon jogtörténeti témájú ismertetéseket a folyóirat számára. A két történészt összekötötte ekkor a társadalom- és szellemtörténeti érdeklődés. Mályusz a vitát értékelő tanulmányában egyaránt fontosnak tartotta bizonyos fogalmak (például rendiség) társadalomtörténeti tisztázását, valamint az organikus Szentkoronatan európai műveltségben gyökerező voltának feltérképezését. Mindezekhez – Eckharthoz hasonlóan – megkerülhetetlennek tartotta a középkori és a modern jogfelfogás értelmezését, s ebben a tekintetben kérésre Ernst Troeltsch és Max Weber műveivel kapcsolatban igazította el a jogtörténészt. Hajnal István elküldte Eckhartnak Mályusz tanulmányát, akinek az elnyerte tetszését.⁷⁸

„Kedves Barátom!

Hajnal volt szíves nekem az 'Eckhart-vita' című cikket megküldeni, melyet igen nagy érdeklődéssel olvastam, mert tudtam, hogy tanulok belőle valamit. [...] Ami a középkori jog karakterét illeti, sokban igazad van,⁷⁹ de nagyon kérlek írd meg nekem, hol ír Troeltsch erről a témáról, mert én bizony oly régen olvastam munkáit, hogy nem tudok rá visszaemlékezni. Max Webernél sem idézted a helyet s én azt nem is emlékszem, hogy valaha olvastam volna. Leköteleznél ennek is a közlésével.”⁸⁰

„Kedves Feri Bátyám!

Igen köszönöm a kitüntetést, hogy ismertetésemet annyira figyelemre méltattad, hogy el is olvastad. Örülök, hogy objektívnek találtad. [...] Az óhajtott részek: Troeltsch: *Ges. Schriften* IV. 156–191. Max Weber *Wirtschaftsgeschichte*, halála után kiadva, a vége felé, ahol racionalis államról, Kínáról stb. beszél. (Sajnos ez a könyve nincs meg Szegeden, így lapot nem tudok megjelölni).⁸¹

⁷⁸ Eckhart Ferenc levele Mályusz Elemérnek 1932. február 6-án. MTA KK Ms 6399/279.; Mályusz Elemér levele Eckhart Ferencnek 1932. február 18-án. MTA KK Ms 5616/90.; Eckhart Ferenc levele Mályusz Elemérnek 1932. február 29-én. MTA KK Ms 6399/279. Mályusz és Eckhart levélváltásának szövegét függeléként közlöm. Lásd *Törő L. D.*: Az „Eckhart-vita” i. m. Mályusz Elemér MTA Kézirattárában lévő, feldolgozás alatt álló hagyatékát Soós István engedélyével kezdtem el kutatni, akinek ezt ezúton szeretném megköszönni.

⁷⁹ *Mályusz E.*: Az Eckhart-vita i. m. 408–409. Mályusz itt Troeltsch és Weber nevével összefüggésben részletezte a modern és a középkori jogfelfogás közötti különbségeket, mert szerinte Eckhart csak röviden és nehezen érthető mondatokkal tért ki erre a problémára.

⁸⁰ Eckhart Ferenc levele Mályusz Elemérnek 1932. február 6-án. MTA KK Ms 6399/279.

⁸¹ Mályusz Elemér levele Eckhart Ferencnek 1932. február 18-án. MTA KK Ms 5616/90. Mályusz szegedi korszakáról lásd *Erős Vilmos*: A Szekfű–Mályusz vita. Debrecen 2000. 47–50.; *Soós István*: Mályusz Elemér és Deér József. In: Deér József emlékezete. Tanulmányok

A Mályusz által a levélben hivatkozott Troeltsch-szöveghelyek a középkori keresztény természetjogi felfogásról szólnak, amely szerint az emberek alkotta állam alá van rendelve az isteni eredetű jognak.⁸² Ez Eckhart tanulmányának arra az állítására rímelt, hogy a középkori jogfelfogás szerint a törvényhozás csak jogszükségletet elégített ki és nem új jogot alapított. Ennek megfelelően a történész szerint a középkori jogszemléletről az oklevelek sokkal többet elárulnak, mint a közjogászok kedvelt forrásai, a törvények (tehát például a Corpus Juris).⁸³ Weber a kapitalizmus kialakulásával összefüggésben a modern és középkori jogalkotás jellemzőit ecsetelte: a középkori bíró nem racionálisan, törvénykönyvekre építve hozta ítéletét, hanem a saját „jogerzé- kére” támaszkodott.⁸⁴ A nevezett szerző egyébként még egy lényeges elmélet- vel járulhatott hozzá a vitás kérdések (összehasonlító jogtörténet problémái, rendiség fogalma, jogi intézmények, európai látásmód) elemző megközelíté- séhez, mégpedig az „ideáltípus” gondolatával. Ez magában foglalta a lehető- séget, hogy egy absztrakt, meghatározott jellemzőkkel körülírt fogalomhoz (például hűbériség, rendiség) lehessen mérni annak gyakorlati (jelen esetben magyarországi) megvalósulását, és így európai perspektívában elemezni a jogtörténeti folyamatokat. Ezzel Eckhart is szembesült, amikor a Weber té- ziséből kiinduló Otto Hintze sorait adta vissza feljegyzéseiben: „A feud. fo- galmi definitioja lehetetlen. A tört. élet bonyolult és egyéni dolgokkal telített tényálladékát nehéz oly világos fogalmakba foglalni, mint a term. tudom. Csak szemléltető abstractiokra, typosok bemutatására vagyunk utalva. Ezt az ideális typut a frank birodalom és utódállamainak alkotmányából vonhat- juk le. Beszélhetünk a feud. államról (Feudalstaat) ha a feud-t statikailag... és feudalismus-ról, ha dynamikusan...”⁸⁵ Eckhart tanítványai közül egyébként

---

Deér József (1905–1972) professzor születésének centenáriuma. Szerk. Koszta László. Sze- ged 2006. 61–80.

⁸² Gesammelte Schriften von Ernst Troeltsch. Vierter Band. Aufsätze zur Geistesgeschichte und Religionssoziologie. Hg. von Hans Baron. Tübingen 1925. 156–191.

⁸³ Lásd a korábban bemutatott 1931-es tanulmányát. Jogtörténeti előadásaihoz készített jegyzeteiben is többször visszatért erre a problémára. „A k[özép]kor nem ismerte a népszu- verénítés tanát. Az uralkodó senki[nek] nincs alávetve, csak a jog[na]k]. Ez persze nem írott jog, hanem általában a jog egész terjedelmességében, mint a subjektív jogok összessége, egész határozatlanságában.” *Eckhart Ferenc* jogtörténeti egyetemi előadásainak és az ahhoz készült jegyzeteknek töredékes szövege. MTA KK Ms 5618/18. 29–32. lapok. A megadott jel- zet dokumentumai keltezetlenek, ezért későbbi hivatkozásaim során csak hozzátétőleges adatokat tüntetek fel. Az egyes lapokon szereplő dátumok alapján Eckhart az 1930-as évek során, az 1940-es évek elején használta azokat óratartáshoz.

⁸⁴ Wirtschaftsgeschichte von Max Weber. Abriss der universalen Sozial- und Wirtschafts- geschichte. Zweite, unveränderte Auflage. Hg. von S. Hellmann – M. Palyi. München–Leip- zig 1924. 289–293.

⁸⁵ *Eckhart Ferenc* jogtörténeti és jogelméleti jegyzetei. MTA KK Ms 5623/1. „Hinze” [sic!] címmel ellátott lap. A követhető munkáról van szó: *Otto Hintze: Wesen und Verbreitung des Feudalismus*. Berlin 1929.

Bónis György alkalmazta nagy elméleti felkészültséggel a weberi ideáltípus koncepcióját az 1940-es években írt művében.⁸⁶

A jogtörténet „átértékelése” az 1930-as években

A következőkben bemutatom Eckhart 30-as években írt néhány szövegét és tanulmányát, két kiemelkedő tanítványával való kapcsolatát⁸⁷ és a történész Szentkorona-értelmezésével szemben keletkezett más megközelítéseket (Bartoniek Emma) is. Nem törekszem a teljességre, inkább arra koncentrálok, hogy a jogtörténeti átértékelés milyen írásokban nyilvánult meg reprezentatív módon.⁸⁸ Jogtörténeti egyetemi előadásai közül egy bevezető szöveg maradt fenn teljes terjedelmében, az alábbiakban ebből közlök a kultúrtörténeti/szellem-történeti szemléletmód és a nemzeti alapokon álló (ezzel együtt egy bizonyos közép-európai kontextus kereteibe helyezett) jogtörténet fontosságáról szóló részleteket, amelyek mélyebb betekintést nyújtanak szerzőjük történelemszemléletébe.

„A jog is, mint minden létező emberi dolog, az emberiség kultúrájának minden terméke nem öröktől fogva van, hanem lett. Ezzel a levéssel, a jog kifejlődéssel foglalkozik a jogtörténet. Mint minden történelem, a jogtörténet is az ember önismeretének magasztos problémáján dolgozik. [...] Miként nem beszélhetünk általános nyelvtörténetről, egyetemes irodalomtörténetről, úgy nem lehet szó általános, egyetemes jogtörténetről sem. Miként az egész történeti fejlődést melynek a jogi csak lényeges alkotórésze, csak nemzeti alapon ismerhetjük meg, úgy a jogfejlődést is csak nemzeti alapon tárgyalhatjuk. [...] A jogtörténetnek is az a történetfilozófiai felfogás az alapja, hogy a múlt nem halott, hanem a jelenben tovább él. Ily értelemben, de csak is ily értelemben foglal állást a jellel szemben a j.t., mint minden történeti tudomány. [...] Ezzel a magyarság szellemi életének, kultúrájának egyik legfontosabb oldalát fogjuk megismerni. [...] Ily módon tanulhatunk meg történetileg gondolkodni, ami praktikus jogászai szempontból sem mellékes, hisz a jogtörténet és a dogmatikus jog közt elvi ellentét nincsen. A történeti szemlélet, az egyes jogelv, jogtétel genezisének

⁸⁶ Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Kolozsvár 1947.; A kérdéshez lásd Saád József: Max Weber Magyarországon. Hatástörténeti áttekintés. In: Szellem és etika. A „100 éves a Protestáns etika” konferencia előadásai. Szerk. Molnár Attila Károly. Bp. 2005. 9–50.

⁸⁷ Bővebben Bónis György (1914–1985) és Murarik Antal (1913–1939) tevékenységét elemzem, akik Angliába és Csehszlovákiába nyertek tanulmányi ösztöndíjat. Néhol mesterüknél nyíltabban fogalmaztak meg Eckhartot is foglalkoztató jog- és alkotmánytörténeti módszertani felvetéseket, így a velük jó viszonyt ápoló történész szemléletéhez is adalékokat nyújtanak.

⁸⁸ Pl. Eckhart több, itt nem tárgyalt intézménytörténeti műnek is szerzője volt ebben az időszakban. Pl. *Eckhart Ferenc: A püspöki székek és a káptalani javadalmak betöltése Mária Terézia korától 1918-ig.* Bp. 1935.; *Eckhart Ferenc: A jog- és államtudományi kar története 1667–1935.* Bp. 1936.

kutatása minden dogmatikának nélkülözhetetlen segédeszköze. [...] A történelem folyamában elszigetelt kultúrák s így elszigetelt jogi fejlődés nincsen. Az ugyanazon kultúrkörhöz tartozó népek sorsa csak egy nagy folyamrendszer egyes ágai, tagjai. A jogtörténet így átvisz minket a joghasonlításhoz. A jogt. megtanít arra, hogy nincs európai kultúrnép, mely jogi intézményeiben a rokon vagy szomszéd népektől elválasztható volna, úgyhogy sajátosságát épen ezen kölcsönös hatások figyelembevételével ismerjük meg legjobban. [...] A jogi hatások csak onnan jöhettek, ahonnan egyéb kultúrhatások is jöttek: nyugat felől. Ezért tantárgyunk címe: Magyar alkotmány és jogtörténet, különös tekintettel a nyugateurópai jogfejlődésre. Nem szabad azonban Nyugat alatt a távoli nyugatot – értenünk, vagy legalább is nem főképen azt. A magyar alkotmány és jogfejlődésnek belsőleg semmi köze az angol jogfejlődéshez, bár egyidőben különösen divatos volt a kettőnek az összehasonlítása. Ez a történeti alapot nélkülöző összehasonlítás főleg a 19. század 2. felének volt a terméke, mikor az Ausztriától való függetlenítési törekvések hatása alatt helytelen történeti szemlélettel az a felfogás terjedt el és győzed gyökeresedett meg, hogy a magyar alkotmány a continens legrégebbi parlamentáris alkotmánya, mely teljesen különbözően, eltérően fejlődött ki a szomszéd népek, Középeurópa egyéb népeinek jogi és alkotmányos életétől, s amelynek mását csak Angliában lehet megtalálni. A kultúrhatások pedig elsősorban mint az mindenütt lenni szokott a szomszéd népekre, Középeurópa egyéb népeire mutatnak és mint tárgyalásunk folyamán látni fogjuk, a hasonlóság a középkori fejlődésben és a bennünket környező népek fejlődésével sok tekintetben igen nagy. [...] [Az egyik levonható tanulság mindebből különösen fontos, mert] elsősorban nemzeti tanulság. Ez az, hogy a magyarság génusz,⁸⁹ miként a kulturális fejlődés egyéb területein, a jogélet terén is teljesen átalakította a külföldről kölcsönzött formákat, azokat a nemzeti jellemnek megfelelően átformálta, sajátos nemzeti jogot teremtett, melyben nagyon sok a magyar nemzeti szellem olyan önálló alkotása, melyre bármely nyugati nemzet büszke lehetne.”⁹⁰

Az 1930-as évekből két tanulmányt érdemes kiemelni a rendi alkotmány témájában, az ugyanis kulcskérdés volt Eckhart számára. A történész szellemtörténeti kérdésfelvetéséből indult ki a Bocskay és híveinek közjogi felfogása című írásában.⁹¹ Milyen szellemi tényezők hatottak a felkelők nézeteire? Közrejátszott-e mozgalomban az a protestantizmus által hirdetett teória, hogy a zsarnokkal szembeni ellenállás legitim? Az ellenállási jog jelen volt az Isten törvényeit be nem tartó uralkodó alattvalóinak engedetlenségét jogosnak tartó keresztény egyház tanaiban és azok hatottak a királlyal paktáló rendek

⁸⁹ A szöveg szerzője itt igyekezett távol tartani magát vitapartneri szóhasználatától.

⁹⁰ *Eckhart Ferenc* jogtörténeti egyetemi előadásainak és az ahhoz készült jegyzeteknek töredékes szövege. MTA KK Ms 5618/18. 1–11. p. Kiemelések és áthúzások az eredetiben.

⁹¹ *Eckhart Ferenc*: Bocskay és híveinek közjogi felfogása. In: Emlékkönyv Károlyi Árpád születésének nyolcvanadik fordulójának ünnepére. Bp. 1933. 133–141.

felfogására is. A 16. században azonban ezen kívül más, népfelség elvét hirdető eszmék is megjelentek, mégpedig a protestáns teoretikusokat (Luther, Kálvin) követő „monarchomachoszok”⁹² könyveiben. A nép, mint minden jog végső forrása ezekben a teóriákban jogosult törvényes képviselők útján a főhatalom ellen fellázadni. A rendek azonban távol álltak a népszuverenitás ezen változatától, hiszen a rendek és a király osztoznak a főhatalomban, a nép pedig nem játszik szerepet ebben a képletben. „Az ellenállás joga természetesen folyt a rendi állam dualizmusából, ahol a legfőbb hatalom az államban megoszlik a király és a rendek közt és hiányzik az államegység gondolata. Mindkét rész önálló és független; a rendi államban nem lehet népjogokról beszélni, amelyekből a monarchomachoszok forradalmi teóriái fakadtak. A rendi jogokat nem lehet népjogoknak tekinteni és így a rendi ellenállási jogot sem a forradalmi joggal összehasonlíthatni.”⁹³ Csakhogy – teszi itt hozzá a szerző – a 16. század magyar közjogi felfogása szerint a rendek akár a népjogok képviselőinek is tekinthették magukat az uralkodóval szemben, amennyiben az egész ország lakosságának képviselőiként lépnek föl. A tanulmány kérdése így az, hogy vajon a protestáns szerzők népszuverenitással kapcsolatos korszerűbb nézetei, vagy a rendi ellenállási jog érvényesült a Bocskai-felkelés gondolkörében? „Kétségtelenül megállapítható azonban, hogy Bocskai és híveinek nézete az ellenállásról nem Kálvin és Beza műveiből merített, hanem a Hármaskönyvön alapult. Politikai meggyőződésük forrása a magyar rendi felfogás; ez erősebb ösztönzője és szellemi támpontja volt gondolataiknak a király és alattvalóinak viszonyáról, mint hitbéli meggyőződésük tanítójának politikai elvei.”⁹⁴ A Tripartitumból ismerték meg Bocskai hívei az Aranybulla feudális ellenállási záradékát, a rendek szervezetét a lengyel alkotmányfejlődésben megszokott „respublica” kifejezéssel illetik, így a történész jellegzetesen középkorinak nevezi felfogásukat. Az a körülmény, hogy Bocskai közjogi nézeteiket a Hármaskönyvből merítették, „adja meg a felkelésnek a vallásszabadságért folytatott küzdelem mellett is sajátlagosan konzervatív színezetét.”⁹⁵ Az idézett konklúzió üzenete szerint a rendi dualizmus tartós fennmaradása miatt a nép szabadságjogainak képviselőiként Magyarországon még a 17. században is a középkorias, tehát elmaradott szemléletű rendek léptek föl.

Hasonló kérdéseket boncolgatott 1934-ben, Erdély alkotmányáról írva.⁹⁶ Eckhart szerint a 16–17. századi Erdélyben a látszat ellenére nem a rendi alkotmány és szabadságjogok, hanem (a török szultán támogatása miatt is) az Árpádok idejéből áthagyományozódott abszolút fejedelmi hatalom érvényesült.

⁹² Monarchiacsinálók. A monarchiát felkelés útján szükség esetén megdönthetőnek tartó, eredetileg francia hugenotta teoretikusok gyűjtőneve.

⁹³ Uo. 134.

⁹⁴ Uo. 136.

⁹⁵ Uo. 141.

⁹⁶ *Eckhart Ferenc*: Erdély alkotmánya. Magyar Szemle 22. (1934) 206–214.

Ennek megállapításához részletesen fejtegeti, hogy a rendi alkotmány milyen tekintetben különbözik egy modern államtól. A rendiség idejében kiváltságos jogaik összessége jelenti az „alkotmányt”. Az egyezség szerint, ha a király (rex) ezt tiszteletben tartja, a rendek (regnum) hűségesek maradnak hozzá. Minden uralkodóval ezt a szerződést egyezkedés útján újra és újra megújítják: „A rex és a regnum, azaz a nemes ország, a rendek összessége, mint két ellentétes pólus, állnak itt is egymással szemben, mert itt sem ismerték az állam személyiségét, az uralkodó és a rendek jogainak és hatáskörének szerves összekapcsolását, hanem egymással küzdő felek jogait, amelyek a küzdelem folyamán változtak az uralkodó egyénisége szerint.”⁹⁷

Eckhart a rendi dualizmust és általában a köznemességet egy gazdasági/közigazgatási modernizációt visszahúzó erőnek vélte,⁹⁸ továbbá a rendi alkotmányos felfogás szívós fennmaradása alapján a nyugat-európaihoz képest elmaradottnak értékelte a magyar alkotmányos viszonyokat.⁹⁹ Ilyen közegben a népszuverenitás-elméletek lényegében kizárták az alsóbb társadalmi rétegeket az alkotmányból.¹⁰⁰ Hangsúlyozni szükséges viszont, hogy a történész Werbőczyt kiemelkedő és művelt jogtudósként ábrázolta, az organikus koronagságról alkotott elméletét pedig komoly szellemi teljesítménynek látta.¹⁰¹

A magyarországi fejlődés ezzel együtt integráns része egy egyetemesebb európai közösségnek a keresztény műveltség és az egyházi intézményrendszer által. Ez a gondolat hatja át Eckhartnak a Szent István királyságának intézményeiről írt tanulmányát,¹⁰² amelyben azt a kérdést tette fel, hogy milyen főbb különbségek voltak a régi fejedelemség és a keresztény királyság felépítése között? A pogány fejedelemmel szemben a király rendelkezett a keresztény karizmával, amit a koronázásnál is fontosabb egyházi felkenés biztosított számára.

⁹⁷ Uo. 212–213. Lásd még „Az államegység gondolata, az objektív államhűség nem volt meg a XVI–XVII. századi Erdélyben, mint a rendiség kifejlődése idejében Magyarországon és másutt sem. Uralkodó és alattvalók, a fejedelem és a rendek, vagyis a három nemzet, mint szerződő felek állnak egymással szemben.” Uo. 211.

⁹⁸ Elsősorban a rendi adómentesség és a folyamatos egyezkedésre épülő rendi alkotmány miatt. *Eckhart F.: A bécsi udvar gazdasági politikája* i. m. 41–43., 203–204.

⁹⁹ Ez a nyugathoz képest való társadalmi/alkotmányos elmaradottság és általában a cseh/lengyel (közép-európai, mint az az idézett egyetemi előadásában elhangzott) párhuzamok kiemelése viszont nem jelent feltétlenül kelet-európai, esetleg orosz fejlődési utat Eckhartnál.

¹⁰⁰ A rendek Eckhart szerint még a 18. század végén, 19. század elején is modern társadalmi szerződéses elméleteket alakítottak át saját felfogásuknak megfelelően, a jobbágyok feletti uralmukat konzerválandó. Lásd *Eckhart Ferenc: A bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon 1780–1815*. Bp. 1958. 217–219.

¹⁰¹ Ellentétben a jogtudós korának köznemesei pártjával: „Ezrével jön össze a fegyveres köznemesség és pártjuk szigorú törvényekkel biztosítja a tömegek megjelenését. El lehet képzelni e műveletlen és politikailag iskolázatlan tömeg gyűlézéseit és tárgyalásait! Egykorú leírások nem egy ízeltőt adnak belőle. Soha annyi törvényt nem hoztak azelőtt, mint ebben a korban és a rendek a királyi jogkör egyre nagyobb részét sajátítják ki maguknak.” *Eckhart Ferenc: Magyarország története*. Bp. 1933. 139.

¹⁰² *Eckhart Ferenc: Szent István királysága. Esztergom évlapjai* IX. (1938) 38–42.

Bár az uralkodónak abszolút hatalma volt, az egyházzal való szövetsége bizonyos kötelezettségeket rótt rá: „Az egyház képviseli a dinamikus erőt a fennálló jogállapottal szemben, fejleszti a jogrendet, még pedig nemcsak a közjogi, hanem sokszor magánjogi téren is, mert ő a jogtalanok, a gyengék védője. Az egyház lesz utóbb az alattvalók jogainak harcosa, a nemesi kiváltságok védelmezője, az ellenállási jog hirdetője a jogot megsértő királyokkal szemben.”¹⁰³

Mint ahogy az európai keresztény műveltségéből eredt a Szentkorona-tan alapját képező organikus felfogás, Eckhart nagy energiákat fordított az Európa-szerte megfigyelhető „corpus-tan” különböző jelentéstartalmainak értelmezésére. A történész jogelméleti jegyzeteiben külön vannak csoportosítva az emberi test analógiájára építő corpus-szimbolikával foglalkozó, külföldi és magyar szakirodalomból készített jegyzetek: ezek közül a legfontosabbak Otto von Gierke (Troeltsch mellett) szellemtörténeti művei. A már korábban említett Gierke a berlini jogi tanszéken volt oktató és a különböző organikus állameszmék, természetjogi, egyházi és más gondolatoknak az ókortól egészen a modern korig való fejlődéstörténetével foglalkozott számos, terjedelmes munkájában.¹⁰⁴ Gierke meggyőződése szerint a történelem segítségével az emberi, társadalmi viselkedést érthetjük meg és a jogot ebből kifolyólag az emberi közösségi élet egyik elemként értelmezte, amely nemzetekben és intézményekben tükröződik. Szerinte a modern állam egy független társulásokból létrejött, összetett organikus egész. Az alkotóelemekként működő társulások előzményeit a középkori, egymástól független corpusokban, organikus egységekben (egyház, rendek, stb.) látta. Az eszmék történeténél azok különböző korok szerint való változására, egymásra hatására fektetett hangsúlyt.¹⁰⁵ 1880-ban Johannes Althusius politikai gondolatait tartalmazó „Politica” című művéről (1603) írt könyvet, amelynek harmadik kiadását Eckhart gondosan áttanulmányozta. Gierke szerint Althusius Rousseau népszuverenitás-tanának, de a modern államiságnak is alapköveit rakta le a maga korában újszerű gondolataival, ezért tartja fontosnak a megismerését.¹⁰⁶ Leginkább az Althusiusnál olvasható gondolatok (államszerződés,

¹⁰³ Uo. 42. Eckhart itt valószínűleg két irányban is vitázott. Egyrészt ismét cáfolta a királyság „átruházott”, közjogi választáson alapuló voltát, másrészt az általános keresztény jelleg szólhatott a kor nemzetiszocialista történetírói törekvései ellen is. A szemináriumán tanuló Bónis György tanulmányában a Szent István törvényére gyakorolt német jogi hatásokat akarta minimalizálni és helyette az általános keresztény és sajátos magyar vonásainak kimutatására koncentrált, ezzel a német/osztrák Délkelet-Európa kutatások egyik vezéralakjának számító Fritz Valjavec véleményével szállt szembe. *Bónis György*: Szent István törvényének önállósága. Századok 72. (1938) 434–435. Eckhart és Valjavec kapcsolatához lásd még *Orosz László*: Tudomány és politika. Fritz Valjavec (1909–1960) a két világháború közötti magyar-német tudománypolitikai kapcsolatokban. Bp. 2014. 156.

¹⁰⁴ Gierkéről lásd *David Runciman*: Pluralism and the Personality of the State. Cambridge 1997. 34–63.; *Georg G. Iggers*: A német historizmus. Bp. 1988. 203–206.

¹⁰⁵ *Runciman, D.*: Pluralism i. m. 34–35.

¹⁰⁶ Althusiusról lásd még *Otto von Gierke*: Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien. (Zugleich ein Beitrag zur Geschichte der Rechtssystematik.)

képviselési elv, föderalizmus, jogállamiság, organikus felfogás stb.) előzményei, középkortól végigvezetett fejlődéstörténete állnak előtérben. A középkori teokratikus felfogás magában hordozta az egy isteni törvény által kormányzott egésszen (makrokozmosz) belül működő részek (mikrokozmoszok) elméletét, ami az egyént mindig alárendeli az egésznek. A „nép” (universitas) – szemben Althusius népfenség-elméletével – alárendelt szerepet játszik a korszakban, mert bár a korabeli felfogás szerint a hatalmat kezdetben ő ruházta át az egyházra/pápára/császárra/királyra, nincs beleszólása az Isten és a természetjog által vezérelt törvények alakulásába. A középkori politikai berendezkedésekre a dualizmus jellemző: egy uralkodó az egyik, egy politikai összesség (például a rendek) a másik oldalon, mint külön-külön „testek”. Az ókorból eredő, szintén az egészből kiinduló organikus test metaforái a világi és egyházi társadalmi csoportokra is átszármaztak, de a középkorban sehol nem alakult ki egy ezeket a csoportokat összefogó és ezektől független, jogi államszemélyiség.¹⁰⁷ Eckhart kiemelten (kilenc oldalban) foglalkozott a könyvvel. Jegyzeteiben az eredeti szöveghez képest aláhúzta a társadalmi, politikai csoportosulásokra alkalmazott korabeli organikus kifejezések változatait a magyar viszonyokkal való analógia-keresés miatt.¹⁰⁸ A hatalom átruházásához hozzáfűzte, hogy a középkori universitas (a hatalmat az uralkodóra ruházó összesség) Werbőczynél a *communitas* megfelelője. A könyv szöveghelyei közül gyakran írta ki azokat, amelyek az államnak jogi személyiségként való felfogását a modern kor vívmányaihoz sorolják, hiszen a középkorban ez még nem volt megfigyelhető. Feltűnő, hogy a könyvből általában csak a középkori részeket kiíró Eckhart egy alkalommal az újkori fejezetből is lejegyzett egy megállapítást: „*Staatspersönlichkeit zuerst bei Hobbes.*”¹⁰⁹ Módszertani tekintetben azért Eckhart figyelmeztette magát: „*Gierke kifejezetten [csak] a teóriát nézi, de [nem] a teória és a valóság közti [...] hatást.*”¹¹⁰

Dritte durch Zusätze vermehrte Ausgabe. Breslau 1913. 1–55. Althusius szerint a legfőbb hatalom joga a népé, nem az uralkodóé – az uralkodóval kötött szerződés után is. A nép ellenőrző tisztviselőket választ az uralkodó korlátozására, akiket visszahívhat, ráadásul szükség esetén új alkotmányt is létrehozhat. Mindezt azért részletezem, mert szemlélteti, hogy ez a Bocskai-felkeléshez közeli időben papírra vetett elmélet Gierke tolmácsolásában mennyire eltér attól, ahogyan Eckhart a valójában a saját szabadsáigiáikért küzdő rendek alkotmányát körülírta.

¹⁰⁷ Uo. 56–87., 211–225.

¹⁰⁸ *Eckhart Ferenc* jogtörténeti és jogelméleti jegyzetei. MTA KK Ms 5623/1. Lásd „Althusius. A középkori államateória. Corpus-tan.”

¹⁰⁹ Államszemélyiség először Hobbes-nál.

¹¹⁰ A kitétel az alábbi helyen olvasható: *Gierke, O. v.: Johannes Althusius i. m. 143.* A problémakörnek számos metszéspontja volt a teológus múltú Troeltsch munkásságával is. Troeltsch műveinek a történetfilozófián kívül az egyházi eszmék társadalommal, gazdasággal és kultúrával való összefüggése volt a főbb tárgya. 1912-ben megjelent, Max Weber hatása mellett készült *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen* (A keresztény egyházak és csoportok társadalmi tanításai) a vallást a társadalmi viszonyok függvényeként értelmezte. Egy tiszta vallásfogalomból indult ki, amikor Jézus tanításait a gazdasági tényezőktől függetlenül megmagyarázhatónak nevezte, a tanítás „útja” a történe-

A fent ismertetett szellemi „találkozások” Eckhart és egyes külföldi szerzők között természetesen töredékei a fennmaradt jegyzeteinek (a whig történetírókkal szemben fellépő angol alkotmány- és jogtörténeti iskola művei legalább ilyen mélységben érdekelték), de a Szentkorona-eszmével, jogtörténettel kapcsolatos nézeteihez lényeges adalékot nyújtanak. Ugyanilyen fontos a tanítványok tudományos működését is nyomon követni. Bónis György az organikus eszme európai forrásainak kutatásában segített tanárának, Murarik Antal pedig a szláv analógiákhoz gyűjtött irodalmat lengyel és cseh szerzőktől.

Az újítás eszközei két tanítvány példáján keresztül

Eckhart szemináriumai több jogtörténészt képeztek ki és indítottak el a tudományos karrier pályáján.¹¹¹ Tanítványait igyekezett külföldi ösztöndíjakhoz adott ajánlásával támogatni, ennek sikeréről tanúskodnak az egyébként egymással versengő Bónis és Murarik „mesterükhöz” írt levelei. Ezenkívül folyamatosan jelentek meg a tanítványok dolgozatai az „Értekezések Eckhart Ferenc Jogtörténeti Szemináriumából” című sorozatban (ez a történész értelmezésében Illés József szemináriumának riválisaként működött).¹¹²

Murarik Antal¹¹³ 1936 őszén Prágába nyert ösztöndíjat, ahol Jan Kapras és Theodor Saturnik jogtörténészek szemináriumain tanult.¹¹⁴ Érkezését kö-

---

lemben azonban már más lapra tartozik. *Iggers, G. G.*: A német i. m. 282. Eckhartot a könyvből az egyház organikus egységéről szóló eszméi érdekelték. Troeltsch szerint erre a mesterségesen kialakított különbségek elméletben való áthidalása miatt volt szükség. Mint Gierkénél, úgy itt is olvasható, hogy az organikus egész hasonlatát az államra és a társadalmi csoportokra is átvitték a korszak gondolkodói. A jogi államszemélyiség hiányában a főhatalmat könnyebb volt elképzelni az ókori és egyházi eredetű organikus képpel. *Eckhart Ferenc* jogtörténeti és jogelméleti jegyzetei. MTA KK Ms 5623/1. *Gesammelte Schriften von Ernst Troeltsch*. Erster Band. Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen. Tübingen 1923³.

¹¹¹ „Ifjú ’jogtörténeti gárda’ felnevelése nekem is céлом, de ez egyelőre a jövő zenéje. Remélem azonban, hogy már az idén megkezdhetek egy kis jogtörténeti értekezéssorozatot tanítványaim tollából.” *Eckhart Ferenc* levele Mályusz Elemérnek 1933. január 28-án. MTA KK Ms 6399/282.

¹¹² „Igen sok hallgatóm van, jóval több, mint Illésnek, amiből előbb-utóbb sértődöttség lesz. De hát a fiúk érzik, hogy ki szeret foglalkozni velük. A haladóknak tartott szemináriumomban is vannak 8-an 2. évesek, kik pedig többé nem vizsgáznak jogtörténetből. És a legjobbak jöttek vissza a tavalyiak közül. 5-öt már be is ültettem kisebb témákkal a pestmegyei levéltárba.” *Eckhart Ferenc* levele Károlyi Árpádnak 1931. február 17-én. [Fogalmazvány]. MTA KK Ms 5615/53.

¹¹³ A háború elején elhunyt Murarikról lásd *Bónis György*: Murarik Antal. (Nekrológ.) *Regnum* (Egyháztörténeti évkönyv) 4. (1940–1941) 434–436.

¹¹⁴ Kapras két Eckharthoz írt, német nyelvű levele maradt fenn. Az elsőben reményét fejezi ki arra nézve, hogy Murarik jól fogja érezni magát náluk és megkérdezi Eckhartot, hogy nem lenne-e gond számára, ha a Királyi Cseh Tudományos Társaság levelező tagjává választanák. A válasz valószínűleg kedvező volt Eckhart részéről, mert a megválasztás végül más

vetően Eckhartnak kedvező fogadtatásról számolt be és megemlítette Timon összefoglalójának vállalhatatlan voltát is: „Fogadtatásom mindenütt barátságos, sőt várakozáson felül meleg volt, ami nagy dolog ennél a népnél, melynek egészen elvakult sovinizmusáról még majd tudok mesélni. [...] Örvedetes, hogy a szeminárium most vette meg [Karel] Kadlec¹¹⁵ könyvtára[t] – látatlanban. [...] Jellemző, hogy ezt az egész könyvtárat elsősorban azért vették meg, mert sok magyar könyvet remélnek tőle. Magyar anyaguk ugyanis majdnem olyan rossz, mint a szláv irodalmi készletünk. Ócskaságok. Legmodernebb művük Timon németnyelvű jogtörténete.¹¹⁶ Jó, hogy azt idejekorán, Saturnik szavába közbevágva utolsórendűnek minősítettem, mert S. azonnal kijelentette, hogy Timon olvasásakor megfájdul az oldala, annyit röhög. Mind Saturnik, mind Kapras megkértek arra, létesítsék Bpest és Prága jogi kara között könyvcsereforgalmat. Éppen ezért arra kérem Professzor Urat, úgy is mint jogi kari dékánt,¹¹⁷ méltóztassék néhány könyvet küldeni, akár az egyes szemináriumok címére, akár az enyémre. [...] Igyekezem teljes bibliográfiát hazahozni mindazokról a cseh, tót és lengyel jogtörténeti munkákról, amelyek bennünket – ha csak analógia szempontjából is – érdekelhetnek.”¹¹⁸

Murarik fő műve (1938) az ősiség jogi intézményeiről íródott.¹¹⁹ Kérészy Zoltán 1931-ben úgy érvelt Eckhattal szemben, hogy az ősiség a 14. században alakult ki honvédelmi, közjogi célból, ezért megjelenése egyben a leglényegesebb alkotmánytörténeti periódus kezdete is.¹²⁰ Ezzel szöges ellentétben, Murarik az ősiséget magánjogi intézmények csoportjaként értelmezte, és különösen a gazdasági háttérre, valamint a szláv jogi hatásokra hívta fel a figyelmet. Definíciójából hiányzik a külön kiemelt közjogi jelentőség, amennyiben az ősiség „a vagyonforgalom korlátozására irányuló anyagi jogi intézmények összessége, melyek a magyarságnál a legrégebb időtől 1848-ig fennállottak azokra a tőkejavakra nézve, melyek az akkori világi vezetőosztályok létfenntartását

---

okból hiúsult meg. A következő levélben Kapras azért sajnálkozik, mert a Társaság ülésén arra jutottak, hogy a két ország politikai viszonyait figyelembe véve a választás nem lenne szerencsés, ugyanakkor Eckhartnak szívesen megküldi a jövőben szemináriumának publikációit a tudományos munkásságának elismeréséül. *Jan Kapras* levele Eckhart Ferencnek 1936. november 3-án. MTA KK Ms 5616/64.; *Jan Kapras* levele Eckhart Ferencnek 1936. december 13-án. MTA KK Ms 5616/65.

¹¹⁵ A Werbőczy-kutató cseh jogtörténészről van szó, aki 1905-ben vitatkozott Timon téziseivel. *Karel Kadlec*: Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte von Ákos von Timon. Jahrbuch der Internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre 8. (1905) 426–434.

¹¹⁶ *Timon Ákos*: Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten. Berlin 1904., 1909².

¹¹⁷ Eckhart 1936–37-ben és 1946–47-ben volt a budapesti egyetemi jogi kar dékánja.

¹¹⁸ *Murarik Antal* levele Eckhart Ferencnek 1936. október 26-án. MTA KK Ms 5616/111.

¹¹⁹ *Murarik Antal*: Az ősiség alapintézményeinek eredete. (Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából 6.) Bp. 1938.

¹²⁰ *Kérészy Zoltán*: Hűbéri eszmék és magyar jogfejlődés. Észrevételek Eckhart Ferencnek „Jog- és alkotmánytörténet” című dolgozatára. Bp. 1931. 22–25.

szolgálták.”¹²¹ Az ide tartozó jogintézmények körülírásánál éppen ezért a gazdasági, társadalmi kérdések rendkívül fontosak, de Tagányira hivatkozva a néprajz jogtörténeti felhasználását is kezdeményezte.¹²²

Bónis és Eckhart kapcsolatáról a Londonban töltött időszak során (1936 novemberétől 1937 májusáig volt a London School of Economics ösztöndíjasa) írt levelei tudósítanak. Az első dokumentum egyben egy mellékelt bibliográfiát (főleg F. W. Maitland és Paul Vinogradoff műveiről) is tartalmaz, angol jog- és alkotmánytörténeti művek adataival. A lista küldésének oka: „A professzor, T. F. T. Plucknett¹²³ nagyon szívesen fogadott és érdeklődött, miért nincs meg a magyar jogtörténet angolul. Azt válaszoltam, hogy még ’nem annyira fejlett’. Azonnal ajánlott egy olvasási programot, melyet elkezdtem. Voltam a szemináriumán is, ahol nagy tudásról és ötletességről tett tanúságot, az előadása pedig igen világos és értelmes. (Nem hadar, ez nekem nagyon fontos.) A program alkotmány tört. részét ígéretem híven csatolom, azt kérem, hogy ha a szeminárium vagy az Egyet. Ktár beszerzi valamelyiket a Professzor Úr ajánlására, akkor méltóztassék talán tudtomra adni, hogy ne töltsöm itt vele az időt, mikor otthon is megtalálom.”¹²⁴ A listán a címek mellé tett rövid megjegyzések tanulsága szerint Eckhart természetesen utánanézett a könyveknek. Az angol jogtörténet-írás eredményei felé való orientálódás mellett a két történészt az organikus eszme középkori megnyilvánulásai is foglalkoztatták, Bónis következő levele egy ezzel kapcsolatos program részletezéséből és csatolt forrásjegyzékből áll. „Szinte minden nehézség nélkül jutottam hozzá John Salisbury elméletéhez, melyet lényegére lerövidítve itt mellékelek. Az én fiatalos hirtelenséggel

¹²¹ Murarik A.: Az ősiség i. m. 10.

¹²² Uo. 21–50., 102–112. Murarik szerint az ősiség már a nomád népek házközösségeiben is megfigyelhető, hiszen a javakat együtt, oszthatatlanul birtokolja az egy-egy nemzetségfőhöz tartozó család. A földműveléssel és a letelepedéssel a házközösségek fokozatosan megszűntek, de a nemzetségi vagyon megmaradt (a tulajdonnak már szerepe lesz), amit oszthatatlanná tett a jog. Később felbukkant a különbségtétel ősi és szerzett javak között, ahol az előbbi elidegeníthetetlen volt, az utóbbi felett viszont szabad volt rendelkezni. A magyar királyok azonban ritkán vették figyelembe a megkülönböztetést a gyakorlatban. Ezek után természetesen Eckharttal értett egyet Nagy Lajos 1351-es törvényével kapcsolatban is: „Így állunk tehát ezzel a törvényhellyel, melyet általában az ősiséget megalapító törvényhelynek szoktak tekintetni. Amint láttuk, e törvényhely csak közvetve vonatkozik az ősiségre [...], miként előző törvényeink is. Az előadottak után felesleges azt az – Eckhartéval egyező – nézetet újra kifejteni, hogy ezzel a törvénnyel nem történhetett meg az ősiség megalapítása, annál az egyszerű oknál fogva, mert az ősiség már ősidők óta megvolt.” Uo. 111. Kiemelések az eredetiben. Murariknál említést érdemel még, hogy társadalomtörténeti megközelítésmódja ellenére ő is nemzeti szempontú jogtörténetírást művelt, ami aktuálpolitikai megjegyzéseiből nyilvánvalóvá válik. A „szentistváni szellemet”, a népeket átfogó kereszténység gondolatát állította szembe az internacionalizmussal, a szabadkőművességgel, a „vörös”, „barna és fekete eretnokséggel”. *Murarik Antal*: Prohászka Prágában. *Katolikus Szemle* 51. (1937) 227–230.

¹²³ Theodore Frank Thomas Plucknett (1897–1965), közjoggal és büntetőjoggal is foglalkozó angol jogtörténész.

¹²⁴ Bónis György levele Eckhart Ferencnek 1936. november 11-én. MTA KK Ms 5615/98.

hajlandó volnék következtetéseket levonni abból, hogy [...] ez a kánonista [...] Plutarchos és más klasszikusok nyomán emlegeti a test-elméletet, habozván a fej- és a gyomor-hasonlat között. J. S. egészen kiemelkedő alak az angol politikai irodalomban, de talán nem lehetetlen, hogy szorgosabb kutatás nálunk is napfényre hozna szerényebb, de az ókortól hasonlóan megmámorosodott bölcselkedőket. Természetesen ilyen kutatásnak elsősorban az egyháziakat kellene figyelemmel kísérnie. [...] Ha le tudnám nyomozni mindazt a sok szálát, ami a kettőt (t. i. a mi jogunkat és a kánonit) összeköti, talán alig maradna olyan terület, melyhez ne nyertem volna használható útmutatást. De ehhez hazai okleveles anyagot is kéne feldolgozni, beleértve a negyvenezer középkori oklevelet a Levéltárban.”¹²⁵

Az angliai tartózkodás egyik eredménye az angol alkotmánytörténet-írással foglalkozó historiográfiai tanulmány, amelyben Bónis a kapott irodalmi listán szereplő szerzőket próbálta bizonyos rendszer szerint csoportosítani (köztörténeti, jogtörténeti és igazgatástörténeti irány attól függően, hogy az alkotmányfejlődés vizsgálata milyen területtel való együttműködéssel történik) de kitért azok magyar recepciójára és a tanulságokra is.¹²⁶ A következőkben Bónisnak azokat az értékelő mondatait emelem ki, amelyeket az egyes angol szerzőkhöz fűz. William Stubbs életművét E. A. Freeman szemléletével, módszerével szemben sokkal gyümölcsözőbbnek tartotta a forráskiadás (Rolls Series) terén elért eredményei miatt. Hosszasabban kell idézni a „köztörténeti irányról” általánosabban kifejtett gondolatait: „Mi jellemzi a közttörténeti irány íróit? Mindenekelőtt tárgyválasztásuk. Mennyi időbe telt, míg a politikai történet helyet adott a művelődéstörténetnek, majd a szellemtörténetnek! Milyen sokára jutott le a historikus a királyi palotából a nép kunyhójáig! Ez a folyamat játszódott le az alkotmánytörténetben is, s nem ment itt sem gyorsabban. A régi mesterek számára a nemzeti történeti természetes fókusza a király, a király tanácsa, vagy a nemzet nagyjainak és képviselőinek felséges gyülekezete, a parlament. Forrásaik is először az angol királyok szabadságlevelei, az ő személyes, majd parlamentjükben hozott törvényeik, krónikásaik elbeszélései. Csak sokára kezdték meglátni, hogy a megyeszéken kell a parlament erejének forrását keresni, hogy a lovagok és polgárok megerősödése nélkül nem lett volna hatalmas a középkorvégi király, és hogy az egyes emberek köznapi vitáiból alakultak ki sokszor döntő fontosságú alkotmányos elvek. De ne vigyük a hasonlatot tovább, mint lehetséges: ha nem is esett ki egy Stubbs látóköréből a vidék és az egyszerű ember, tárgyalása súlypontját mégis a központba helyezte.”¹²⁷ Az igazgatás-

¹²⁵ Bónis György levele Eckhart Ferencnek 1937. április 5-én. MTA KK Ms 5615/97.

¹²⁶ A Timon-iskola nézeteire nézve döntő hatásúnak tartotta, hogy Magyarországon olyan whig szerzők váltak az angol alkotmánytörténészek közül magyar fordítással ismertté, mint például E. A. Freeman. Lásd Bónis György: Az angol alkotmánytörténetírás tegnap és ma. Századok 74. (1940) 186.

¹²⁷ Uo. 200.

történet annyiból megvalósította Bónis szerint a kívánt programot, hogy nem az országgyűlés és más, központi jellegű szerv vizsgálata áll középpontjában.¹²⁸ Bónis az angol jogtörténeti irányok közül az igazgatástörténetben látta az alkotmánytörténet-írás jövőjét, hiszen a parlament és a királyi tanács ezekben a munkákban már csupán egy általános intézményfejlődés keretein belül bukannak fel, nem pedig a középpontba állítva dicsérik azokat.¹²⁹ Megemlítette a (politikátörténettel egyértelműen szembeállított) szellemtörténetet is, amelynek meghatározásában Mályusz 1931-es tanulmányát követte: „ebbe a fogalomba nemcsak az eszmei tényezők figyelembe vételét, hanem az egész korba való beágyazást, a kor minden más jelenségével való kapcsolat megkeresését (szintézis) is bele szoktuk ölelni.”¹³⁰

Egy rivális Szentkorona-eszme: Bartoniek Emma értelmezése

Az 1931-es vita nyomán többen is kutatták a koronaeszme problémáját. Hóman Bálint¹³¹ tanítványa, Bartoniek Emma részletesen foglalkozott a középkori magyar koronaeszmeikkel: a koronázásokról szóló összefoglaló könyvének ismert a mind Eckharttal, mind Timonnal szemben való polemikus célzata,¹³² ezért térek ki bővebben vonatkozó koncepcióira. Corona és regnum című tanulmányában Bartoniek a koronával összefüggő kifejezések jelentésére kereste a választ, de nem csak okleveleket használt fel, hanem az első két évszázadra nézve elbeszélő forrásokat, udvari történetírók műveit is. A két kifejezés szerinte alapvetően változatlan tartalmú, hiszen a corona mindig a király személyétől független államhatalmat, míg a regnum a földrajzi értelemben vett országot és a kormányzás objektumát (később az alattvalókat is) takarhatta. Bár a corona által jelölt államhatalom változhatott (a király kezéből a rendi korszakban átkerülhetett a rendekhez), maga a kifejezés jelölő funkciója viszont nem. Ezért szerinte már az Intelmekben megtalálható egy közjogi Szentkorona-gondolat: „Már ez a kor – a XI. század – absztrahál valami kezdetleges állameszmét, amit – megfelelően a kor szimbolizáló hajlamának – egy jelvényben: szimbólumban konkretizál. Ez a jelvény az Intelmek ’coroná’-ja, a Szilveszter küldte diadém.”¹³³ A csúcspontot a Tripartitum helyett inkább I. Ulászló megválasztásában látta, hiszen szerinte az átruházott királyi hatalom elmélete és

¹²⁸ Uo. 203.

¹²⁹ Uo. 209.

¹³⁰ Uo. 207.

¹³¹ Hóman annyiban foglalt állást Eckhart ellenében, hogy a Szentkorona-tant a rendi átruházásos gondolattal azonosította (kezdetét így 1440-re tette), nem pedig a királyt és rendeket egyesítő organizmus képével. *Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet*. Debrecen 1990 [1936]. 418–419.

¹³² Lásd *Kardos József*: Előszó az 1987. évi kiadáshoz. In: Bartoniek Emma: *A magyar királykoronázások története*. I–IX. Bp. 1987.

¹³³ *Bartoniek Emma*: *Corona és regnum*. Századok 68. (1934) 315.

az ezzel átruházott hatáskör itt sokkal teljesebben szerepelt, mint Werbőczynél. Bartoniek Szentkorona-történetének egy lényegi elemét már tartalmazza a tanulmány: csak elvéve használta a „szentkorona-tan” kifejezést, helyette inkább „szent korona eszméről” és „elméletről” írt. Számára nem volt kiemelkedő Werbőczy organikus elmélete, helyette egy történelem által kevésbé, vagy egyáltalán nem érintett folytonosság kidolgozását kísérelte meg: ezt a korona, mint személyek feletti állam szimbóluma jelentette.¹³⁴ A Szentkorona-eszme Bartoniek értelmezésében alapelvét tekintve évszázadok múltán sem változott. Ezt a megállapítást erősíti és kiegészíti, ha az 1938-ban kiadott munkáját is szemügyre vesszük.¹³⁵ A könyv címe azt sugallja, hogy nem egy eszme áll a középpontban, amit a tartalmi felosztás is bizonyít: trónöröklési jog, koronázási szertartások, ceremóniák, koronázási eskü, jelvények, a rendek királyválasztó joga és ezek középkori, valamint újkori (gyakran esemény-)történetei kaptak helyet a műben. A „magyar Szentkorona-eszméje” két fejezet tárgya, de máshol is utalt röviden a témára. A gondolat középkori története a következő kitételrel kezdődik: „Nem Werbőczy fikciója, nem is a XV. század találmánya, hanem már szent István koráé az az elmélet, melyet a magyar Szentkorona eszméjének nevezünk.”¹³⁶ A korona a kezdetektől fogva a király személyétől különálló államhatalmat jelölte, és az alattvalók államhoz való viszonya állt a középpontban. A jelölt hatalom változott, hangsúlyeltolódások következtek be a király és a rendek között, de az eszme mindig azonos jelentésének kontinuitását biztosítja Bartoniek azzal, hogy visszatérően leszögezi annak legfőbb értelmét: „De ez a kor is a Szentkoronában látja még összpontosítva az egész királyi jogot, vagyis mai fogalmaink szerint: az egész akkori magyar államot. Ez a tartalma a XIV. században – az Anjou-korban – a ’magyar Szentkorona’ fogalomnak, ez az értelme a magyar Szentkorona eszméjének.”¹³⁷ Az újkorról szóló fejezetben arról is képet kaphatunk, milyen szerepet játszott az organikus Szentkorona-tagság Bartoniek Szentkorona-eszméjének történetében. Az organikus elméletet (amelyet nem nevezett koronatanak) szerinte Timon fedezte fel, aki egy középkorban kialakult gondolatot adott vissza a 20. század elején, de ez a „felfedezés” Bartoniek Szentkorona-eszméjének már nem a legfőbb eleme.¹³⁸ Bartoniek az organikus Szentkorona-tagság (mellé-

¹³⁴ Pl.: „Nem akarjuk kétségbe vonni, hogy a szent korona-tannak ez a XV–XVI. századi fázisa ’nem más, mint a késő középkorban mindenütt uralkodóvá lett organikus államtannak egyik válfaja’. [...] Mégis, bármily erős analógiák mutathatók is ki a szent korona XIV. századvégi és XV. századi tartalmára, a magyar szent korona tana nem lehetett volna a magyar rendiség államszemléletévé, ha a szent korona már addig is és pedig Szent István óta mindig nem lett volna a magyar állam szimbóluma”. *Bartoniek E.*: Corona i. m. 329. Kiemelés tőlem – T.L.D. Bartoniek a szövegben Mályusz 1931-es írását idézi, de nem teljes terjedelmében: Mályusz az organikus koronatanagságot nem a koronatan egy „fázisának” nevezte, hanem Eckharttal egyezően „a” koronatanak. *Mályusz E.*: Az Eckhart-vita i. m. 416.

¹³⁵ *Bartoniek Emma*: A magyar királykoronázások története. Bp. 1938.

¹³⁶ Uo. 67.

¹³⁷ Uo. 71.

¹³⁸ „Így építette fel, sajnos, sok helyt nem álló vonással is a magyar Szentkorona eszméjéről szóló elméletét. Ez az elmélet [Mármint a Szentkorona-eszme, nem Timon felfogása arról – T. L. D.]

kessé tett) helyébe a személyfeletti államhatalom abszolútumát állította, ez (és az eszme európai párhuzamainak kiemelése) könyvének egyik fő üzenete Timonnal szemben, de Eckharttól is eltért, amint azt a következőkben igyekszem kifejteni. A koronázásokról és az uralkodók öröklési jogáról írván Bartoniek elsősorban a királysággal kapcsolatos intézményekre, eseményekre és tárgyakra (koronázási szertartás, koronaékszerek) koncentrált. Az ezekre befolyást gyakorló eszmeáramlatok, társadalmi csoportok és gazdasági tényezők kisebb szerephez jutnak munkájában, a Szentkorona-eszme/tan története pedig egy eleme a koronázásokról szóló vizsgálódásainak.

„A szentkorona-eszme története” és fogadtatása

Eckhart Szentkorona-eszméről írt könyvéről több, egymással ellentétes álláspont alakult ki, és nem csak a tartalommal, de még a cím jelentésével kapcsolatban sincs közös nevező.¹³⁹ A „szentkorona-eszme” nem egyenlő a Werbőczy

---

aztán, mely mélységes, Timontól csak sejtett történeti gyökereivel lenyúlók, mint már munkánk elején láttuk, egészen szent királyunk intelmeiig, a jó kormányzásról adott 10 parancsolatáig, elementáris erővel terjedt szét a XX. század elején a magyar nép legszélesebb rétegeibe. Innen van, hogy a mai napig sem tudjuk a magyar államról alkotott képzetünket a Szentkorona eszméje nélkül felépíteni. Felszabadult testvéreink és földjeik a Szentkoronához tértek vissza, a Szentkorona nevében itélkeznek a magyar igazságszolgáltatás is, kifejezve ezzel a magyar Szentkorona legjellemzőbb sajátosságát, eszméjének egyetlen értelmét: a személyfelettséget, a magyar államnak mindenektől elvont s mindenek: személyek, sőt kormányformák felett álló, magában tökéletes jelképezését.” Uo. 173. Kiemelések tőlem – T. L. D.

¹³⁹ Bertényi Iván, Kardos József, Mezey Barna, Várdu Béla azt emelték ki, hogy Eckhart valamilyen módon (az európai kontextus felvetésével, a koronatan Werbőczyhez kapcsolásával) Timonnál tudományosabb alapokon tárgyalta „a” Szentkorona-eszmét/tant. Ezzel a felfogással vitatkozott Péter László, aki szerint Eckhartot rendszerint félreértették/értik. Péter 2003-ban egy nagyobb ívű tanulmányában, részben Eckhart által inspirálva a Szent Koronáról („a látható Korona”) és a hozzá kapcsolódó eszméről („a láthatatlan Korona”) írt. Szerinte a „láthatatlan Korona” egyik késői válfaja, a Szentkorona-tan nem Werbőczy korában alakult ki, hanem teljesen modern, 19. századi konstrukció. Concha Győző és Timon Ákos hozták létre, politikailag pedig a két világháború között került uralkodó helyzetbe. Péter úgy látta, hogy Eckhart Ferenc is így értelmezte az organikus állameszme történetét, csak nem írta le nyíltan/egyértelműen megfogalmazva. Hasonlóan foglalt állást Kees Tezselszky, aki szerint azért nehéz dekódolni a könyv üzenetét, mert Eckhart megpróbálta „kifogni a szelet” ellenfelei vitorlájából a Szentkorona-tan és Szentkorona-eszme elnevezések hangoztatásával, valójában azonban cáfolta azokat, így már a könyvének címe is ellentmondásos. Velük szemben fejtette ki véleményét újabban Bertényi Iván. A fentiekől jelentősen eltér Tóth Zoltán József, aki szerint Eckhart és Timon között bár fellelhetők felfogásbeli különbségek, a Szentkorona-tan főbb vonásainak hangsúlyozása tekintetében megegyeztek és inkább retorikai, illetve bizonyos módszertani kérdésekben való eltérésekről, de nem fundamentális szembenállásról van szó. *Steven Bela Vardy: Legal and Constitutional History and the „Doctrine of the Holy Crown”.* In: *Modern Hungarian Historiography.* New York 1976. 175–195.; *Kardos József: A szentkorona-tan története, 1919–1944.* Bp. 1987.; *Bertényi Iván: A magyar Szent Korona. Magyarország címere és zászlaja.* Bp. 1996.

által alkotott Szentkorona-tannal, az előbbinek az utóbbi csak egy változata. A fejezetcímek tükrözik ezt a gondolatmenetet: Eckhart mindenhol „a koronaeszméről” írt, míg a 10. fejezet „A koronaeszme és az organikus szemlélet összeolvadása. Werbőczy szentkorona-tana.” címet viseli. Ezt azért fontos megállapítani, mert a könyv értelmezéséhez muszáj elválasztani egymástól a „tan” és az „eszme” kifejezéseket, ráadásul a szerző a korona számos jelentésének történetét mondja el párhuzamosan. Murarik Antal 1939-ben már írt ennek fontosságáról, amikor Josef Karpát koronaeszméről szóló munkáját ismertette: „K. munkájának legértékesebb alapgondolatát abban látjuk, hogy *nem szentkoronatanról, hanem koronaeszméről beszél*. Szentkoronatan alatt ugyanis kikristályosodott nézetet értünk, határozott közjogi szemléletet a caput és membra alkotta totum corpus coronae Hungariae-ről. A szerző talán azért beszél koronaeszméről szentkoronatan helyett, mert ő ismertette szlovák nyelven a legkisebb részletig is az Eckhart-vitát, melynek bizonytalanságát Eckhartnak a szentkoronatan kérdésében kifejtett álláspontja volt egyik leginkább élére állított vitapontja.”¹⁴⁰ Eckhart könyvének az egyik legfontosabb törekvése a Szentkorona-tan helyét bemérni a Szentkorona-eszme történetén belül. Ezt előszavában is elárulta.¹⁴¹ A könyv fejezetei azt sem tévesztik szem elől, hogy az egyes korokban megvolt-e már a Szentkorona-tan, és hogy Werbőczy Tripartitumában való feltűnése után érvényesült-e, az alkotmánytörténeti/közjogi irodalomban hogyan bukkant fel, felbukkant-e egyáltalán. Ez a könyv egyik alapkérdése, de persze sokkal többről van benne szó, ezért nem tan, hanem eszme szerepel címként. Szentkorona-eszme alatt (a historizmus és/vagy a szellemtörténet eljárásának megfelelően)¹⁴² Eckhart a koronához fűződő, folyton változó, de mindig előzményekre építő gondolatot értett, így Bartoniektól eltérve, nem adta meg az eszme történelem felett álló „egyetlen értelmét”.¹⁴³

158–166.; *Mezey Barna*: Utószó. In: Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Szerk. Mezey Barna. Bp. 2000. 407–437.; *Péter L.*: The Holy Crown i. m. 495–500.; *Kees Teszelszky*: Az ismeretlen korona. Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás. Pannonthalma 2009. 47–59. *Bertényi I.*: Vallotta vagy cáfolta-e i. m.; *Tóth Zoltán József*: Magyar közjogi hagyományok és nemzeti öntudat a 19. század végétől napjainkig. Adalékok a Szent Korona-eszme történetéhez. Bp. 164–166.

¹⁴⁰ *Murarik Antal*: Karpát, Jozef: Corona Regni Hungariae v dobe árpádovskej. Bratislava 1937. Századok, 73. (1939) 87–88. Kiemelés az eredetiben.

¹⁴¹ „A jelen munka célja mai közjogunk egyik legfontosabb tételének, a szentkoronatanak történeti fejlődését tisztázni. Idestova tíz éve már, hogy egy értekezésem körül lefolyt tudományos irodalmi vitában rámutattam arra, hogy e kérdésnek nincs adatokra támaszkodó jogtörténeti feldolgozása [...]. Azóta ezt a feladatot sohasem vesztettem el szem elől, a reávonatkozó forrásanyagot is gyűjtöttem, de csak most bocsátom közre munkámat, mikor már elég bő anyagra támaszkodik.” *Eckhart F.*: A szentkorona-eszme i. m. 3.

¹⁴² *Erős V.*: Modern historiográfia i. m. 154–155.

¹⁴³ „Munkám főszempontja a gondolatfolytonosság kutatása volt. Azért voltam kénytelen korszakokként nem egyszer ugyanazokat a kérdéseket felvetni és tárgyalni. E miatt

A könyv szerint Szent István koronája a magyar királyi hatalom (egy meghatározott személyt fedő államhatalom) jelképe, amint ebben az időben, Európában az uralkodói hatalom jelképe mindenhol a korona volt. Az Intelmek szerzőjének gondolköre általános egyházi műveltségéből eredt: a földi koronát ellentétbe állította a magasabb rendű, el nem múló koronával, így kapcsolva össze a szentség és a királyság jelképeit. Itt Eckhart rögtön vitába szállt Bartoniekkal, aki az Intelmekben szereplő szimbolikus koronát már a magyar állam személyek feletti jelképeként értelmezte.¹⁴⁴ A korona a királyi uralom jelképe a 13. századi, Magyarországra küldött pápai oklevelekben,¹⁴⁵ de ugyanígy az angol, francia, német és a cseh alkotmányfejlődésben is. A király személyétől, jogainak összességétől elváló korona eszméje azért sem volt elképzelhető ebben a korban, mert a királyi birtokok (a korona részei) elidegeníthetetlenek voltak. Az 12–13. században a koronára vonatkozó szöveghelyek állandóan felbukkantak a magyar, elvéve a cseh királyi kancelláriákban. Eckhart a magyaráztatnál támaszkodott a korábbi kutatási eredményeire. „Ezt két tényezőnek tulajdoníthatjuk. Az egyik az a különösen nagy egyházi hatás, amely alatt a magyar középkori műveltség állott, s amelynek ismeretére csak újabban kezdünk ráeszmélni. [...] A másik tényező [...] a magyar államszervezetnek a többiektől eltérő jellege, nem pedig a magyarságnak valamilyen feltételezett 'közjogias gondolkozása.' Erről különben sem szerezhetnénk tudomást, hiszen a királyi kancellária termékeiben ez időben nem általános jogi meggyőződés, hanem a királyi udvar felfogása nyilvánul meg.”¹⁴⁶ A korona szó gyakori előfordulását ezen kívül a királyi kancelláriák és a hiteleshelyek okleveles gyakorlatának tudta be, amelyek gyakran rutinszerűen, meghatározott formulákat alkalmaztak. A korona az Árpádok idején tehát nem szerepelt egyedül, csak a királlyal együtt, hatalom és jelkép nem váltak el egymástól.¹⁴⁷ A magyar államszervezetben az Anjoukorban nem következett be nagyobb változás, a hatalmat kizárólagosan a király gyakorolta. Rendi elemek még nem érvényesültek sem a törvényhozásban, sem a trón betöltésénél. Az államot befelé egyedül a király személye tartotta össze. Mérföldkő a Szentkorona-eszme Eckhart által írt történetében Nagy Lajos 1381. évi szerződése a velencei köztársasággal. Az egyezségben a korona kifelé az addigi gyakorlattól eltérően a király személye felett álló hatalom, az állam szimbóluma volt.¹⁴⁸ Belső viszonyokban is hamarosan változás állt be: a 14. század végén, Zsigmond nagyurak által történt megválasztásával

---

ismétlések fordulnak elő a munkában, de inkább vállaltam ezt, mint hogy a fejlődés menetének bemutatásában hiányok mutatkozzanak.” *Eckhart F.: A szentkorona-eszme* i. m. 3–4.

¹⁴⁴ „Nem valami kezdetleges állameszméről van e kis könyvecskében szó, hanem általános gondolatról, az egyház szolgálatában álló keresztény király méltóságáról [...]” Uo. 14

¹⁴⁵ Uo. 17–18.

¹⁴⁶ *Eckhart F.: A szentkorona-eszme* i. m. 33–34.

¹⁴⁷ Egyedül a vagyonjogi vonatkozásban van változás: a 13. században a király személyétől elvont korona-fogalomhoz az elidegeníthetetlen királyi javak tartoztak. Uo. 51.

¹⁴⁸ Uo. 64–66.

megkezdődött a főhatalom elvonása a király személyétől, ami az államszemélyiség kialakulásának első lépése. Ettől kezdve a rendek fokozatosan a 15. század folyamán közjogi tényezővé léptek elő a király mellett, akire immár a hatalmat jelentő koronát átruházzák. A fejlődés fontos állomása az 1440. évi királyválasztó okirat, amelyet Eckhart Hómantól eltérően értelmezett.¹⁴⁹ A hatalom átruházásának rendi eszméje mellett immár a Szentkorona-eszme a magyar birodalmiságot is jelképezte a korszakban.¹⁵⁰ Hasonló fejlődés ment végbe a cseheknél, ahol a huszitizmus idején a rendek képviselték az államot, a korona pedig fizikailag is a rendek hatalmába került. A rendek előretörésével megjelenő, hatalom átruházásáról szóló gondolatok mellett az ókori és egyházi eredetű organikus eszme történetére is kitért. Mint azt már említettem, Eckhart arra volt kíváncsi, milyen körökben terjedt el az organikus eszme, és hogyan, mikor alakult ki annak a király személyétől elvont koronára való átültetése. Eredményei szerint Magyarországon a középkorban az egyházi személyek révén széles körben ismert volt a test-hasonlat: előfordult a királyi tanács, a rendek, az egyház, valamint az ország földrajzi területének jelölésére is.¹⁵¹

Ez a „corpus”-felfogás olvadt össze Werbőczynél az államhatalommal azonosított koronával,¹⁵² létrehozva így a Szentkorona-tant. A könyv egyik legvitatottabb része az, hogy ezen összeolvadás és a tan alatt Eckhart mit értett, egyébként nem véletlenül: ez a könyv egyik kulcsfejezete. Eckhart műve többek között attól tért el döntően a korábbi, Szentkorona-tanról készült történetektől, hogy vitapartnereihez képest jelentős mértékben lekorlátozta a tan jelentőségét a magyar alkotmányfejlődésben, konkrét helyhez és időhöz társította kialakulását, így fosztva meg azt mitikus szerepétől és „tan” jellegétől. A középkori jogtudós szerinte a nemesi egyenlőség bizonyítására alkalmazta a „minden nemes a szent korona tagja” kitételt, egyébként a Szentkorona-eszme hagyományos változatai (a területi integritás szimbóluma, illetve a király azonosítása a koronával) köszöntek vissza a Tripartitumban – tehát benne a korona kifejezésnek egyszerre több értelme is megjelent. Az organikus korona metaforája is előfordult egyszer, amely Werbőczynél összefogta a királyt és a rendeket: ez új (valós viszonyokból, azaz a köznemesség megerősödéséből kiinduló) szellemi konstrukció volt részéről, de nem tantételről, nem a közjogászok modern Szentkorona-tanáról volt szó esetében, amit Eckhart a fejezet

¹⁴⁹ „Hóman szerint ez okiratban jelentkezett először teljes tisztaságában a szentkoronatan [...]. Ha a szentkorona tana pusztán a hatalom átruházásának elve volna, ez a megállapítás kétségtelenül elfogadható lenne. Ámde ez a tan, amint Werbőczy megfogalmazta, jóval több: a király és a nemzet egyesülése a szent koronában.” Uo. 97–98. 6. lábjegyzet.

¹⁵⁰ Uo. 128–140.

¹⁵¹ Uo. 159–191.

¹⁵² „A legfőbb állami hatalomban, mely azelőtt kizárólag a királyé volt, amelyet a korona jelképezett, most már mások is résztvesznek, sőt a királlyal egyenlő rangúakká és jelentőségűekké válnak. Milyen elemek ezek? Azok, akik régtől fogva az országnak, a regnumnak a tagjai.” Uo. 192.

utolsó oldalain egyértelműen leírt, miután feltett egy erre vonatkozó lényeges kérdést. „Következteti-e Werbőczy a szentkorona tanából azt, hogy a nemesek, mint a korona tagja részesei a törvényhozásnak?”¹⁵³ A történész válasza tagadó volt. A Tripartitum szerzője nem foglalkozott tovább az organikus koronaeszmével, mert a számára legfontosabb, a nemesi egyenlőség bizonyításáról szóló szöveghely után már a Kézai Simontól eredő, Thuróczytól átvett és politikai nézeteihez igazított népfeltség elvével¹⁵⁴ igyekezett inkább bizonyítani a törvényhozásban való egyenlő részvételt.¹⁵⁵ A két korona-felfogás azonban két nagyon eltérő politikai/jogi szemléletből származott (lásd a korábbiakat a rendi dualizmus népfeltség-elvéről). Míg az organikus koronatanban a rendek a királlyal együtt jelentik a koronát és így a koronában vesznek részt a törvénykezésben, addig a rendi dualizmusban az akaratuk szerint átruházott koronával osztoznak átruházás után a hatalmon. Az előbbit a középkori jogtudós „csak” a nemesi egyenlőség tételének alátámasztására használta (sokáig ilyen értelemben alkalmazták a későbbiekben is), utóbbit pedig a törvényhozásban való részvétel megokolására. Eckhart fő tézise itt az, hogy Werbőczy az egyébként újszerű organikus korona-elméletét a nemesi egyenlőség mellett a királlyal egyenlő mértékű törvényhozó hatalomból való részesedés megalapozására már nem használta fel – ellentétben a 19. század végének jogtörténészeivel és közjogászaival.¹⁵⁶ Ennek ellenére azért nevezte Eckhart itt még koronatanak, mert szerinte Werbőczynél fordult elő először egy olyan test képe, amelybe a király mellett, különbség nélkül minden nemes beletartozott,¹⁵⁷ s a dualizmus közjo-

¹⁵³ Uo. 208.

¹⁵⁴ Eckhart, hasonlóan a Bocskai híveiről írt tanulmányában foglaltakhoz, itt is megjegyzi, hogy ez nem egy radikális népfelsgtan. „Mikor az idézett részeket átvette [...] nem arra gondolt, hogy a közösség nagy politikai hatalmát hangoztassa, hogy a népfelsg elvének adjon kifejezést s ilyen módon politikai elméletét vázolja [...]. Ezt leginkább az a mód bizonyítja, ahogyan Werbőczy a szöveget átírja, s átírás közben annak egy részét mellözi, kihagyja. Nem veszi át a történetíróktól azt, hogy a közösség a közhatalom gyakorlóinak [...] megválasztása után is tulajdonképpen annak birtokosa marad [...]” Uo. 204.

¹⁵⁵ „Már nincs szükség az organikus koronaszemlélet alkalmazására, mert a törvényhozás joga az alkotmányos rendi monarchiában a népfelsg elvéből és a koronázással történő átruházásból amúgy is következik. Werbőczy tehát, ezt hangsúlyozom, a szent korona organikus szemléletét csak az egyenlő nemesi szabadság tételének bizonyítására alkalmazta.” Uo. 210.

¹⁵⁶ Holub József pontosan adta vissza Eckhart gondolatait: „Nem a szent korona tanát akarata ő [Werbőczy] Hármaskönyvében kifejtteni, hanem csupán a nemesek egyenlősége tételének bizonyításával kapcsolatban mutatott rá a szent korona lényegére és szerepére úgy amint az az ő korában már a köztudatban élt. Azért nem is teljes az általa adott kép, és azért nem is nevezhetjük azt »tan«-nak; ez csak jóval később alakult ki minden vonatkozásában kidolgozva. Nem is egy helyen mondja el mindazt, ami ebből a szempontból fontos, mert érinti a II. részben is, ahol arra a kérdésre, hogy kik alkothatnak törvényeket, azt feleli, hogy a nemesek a törvényhozás jogát is a szent koronára és következésképpen a királyra ruházták, de azért a fejedelem egyedül nem alkothat törvényt, meg kell kérdeznie a népet is.” *Holub József: A magyar alkotmánytörténelem vázlatja.* Pécs 1944. 251.

¹⁵⁷ Lásd még angolul írt tanulmányát, ahol szintén leírta, hogy az organikus koronaeszméje a nemest és királyt egyaránt magában foglalta. „Werbőczy’s doctrine of the Holy Crown did not

gászhaj/jogtörténészei erre támaszkodva, saját szemléletük szerint dolgozták át komplex politikaelméletté, tanná (ahol a király és a rendek az országgyűlésen egyesülnek a koronában, így a koronatagságuk miatt vannak egyensúlyban a törvényalkotás tekintetében) ezt az organikus elméletet.¹⁵⁸

Eckhart története nem fejeződött be Werbőczyvel, a koronaeszme és azon belül a Szentkorona-tan útját egészen a dualizmus korának végéig követte. A 17. században a korona újból inkább a királyi hatalmat kezdte jelenteni és nem az állam személyét. Eckhart a Szentkorona-eszmének különösen a területi integritásra vonatkozó értelmének folytonosságát emelte ki.¹⁵⁹ Werbőczy tana szerint először a Bocskai-féle mozgalomban, de már hozzáadott elemekkel (a nemesek mellett a városok koronatagsága) került elő.¹⁶⁰ A tannak nevezett gondolat tehát többször felbukkant (például még az 1790. évi országgyűléstől kezdve), ám a korona más jelentéseihez képest marginális volt, ráadásul változásokon ment keresztül. Helyette még a 19. században is az integritás-gondolaté volt a főszerep. A korona integritásának fogalma a reformkorban az addigiaknál határozottabban alakult ki az állandó közjogi küzdelmek és az „elszakított részek” sérelme miatt. Az ország területét organizmusként is jelölték, mivel az ország teste a Szentkorona tulajdona, s ennek megfelelően a rendi országgyűléseken is a korona testébe való visszatérésről beszéltek. Ide Eckhart beillesztett egy aktuális utalást: „Régi történeti alapokon áll tehát az 1938:34., 1939:6. tc. és az 1940:20. t. c. mely szerint a Felvidék egy része, Kárpátalja, illetőleg Erdély egy része ’visszatért a Magyar Szent Korona testébe.’”¹⁶¹

---

actually become the source of legal and political views until 1790. During the penetration of revolutionary ideas *Werbőczy's doctrine, according to which king and noble are somehow together in the Holy Crown* and all nobles are equal, this peculiar aristocratic democracy, fell upon favourable soil in political thought.” *Eckhart Ferenc: The Holy Crown of Hungary. The history of an idea. The Hungarian Quarterly* 6. (1940) 655–656. Kiemelés tőlem – T. L. D.

¹⁵⁸ Az elmondottakat bizonyítja még, hogy Eckhart később már nem nevezte tannak Werbőczy organikus elméletét és 1941-es munkájára utalva nyíltan leírta, hogy a tan a 19. században keletkezett. Ez a megállapítás egyébként egyenesen következett a korábban idézett definíciójából, amely szerint nem csupán a király és a nemzet koronában való egyesülése jelenti a koronát, hanem a koronatagságból következően, megosztott közhatalmat is magában foglalta. „Könyvemben rámutattam arra, hogy amikor a XIX. század utolsó évtizedeiben, a dualizmus korszakában a magyar Szent Korona tana kialakult, a koronának, mint a területi egység szimbólumának nem tulajdonítottak semmilyen jelentőséget. Ennek magyarázata az, hogy Magyarország akkor történeti határainak teljes birtokában volt. Pedig a korona-eszmének Európaszerte ez volt legrégibb és legáltalánosabb vonása.” *Eckhart Ferenc: Drăganu, Tudor: La doctrine juridique de la couronne Hongroise. Sibiu* 1944. Századok 81. (1947) 298. Amikor 1946-os szintézisében a Tripartitumról, mint jogforrásról értekezett, akkor is figyelt arra, hogy ne tant írjon: „Jelentős közjogi kérdések vannak e részben, így a királyi hatalom átruházásáról, a szentkorona tagságáról és a főkegyúri jogról.” *Eckhart F.: Magyar alkotmány- és jogtörténet* i. m. 193.

¹⁵⁹ *Eckhart F.: A szentkorona-eszme* i. m. 238.

¹⁶⁰ Uo. 251.

¹⁶¹ Uo. 288. Ez kisebb módosításokkal látható a kéziratban: „Régi alkotmánytörténeti alapon állnak tehát az 1938:34 és az 1939:6 tc. melyek a sz[erint]. a Felvidék egy része és a

Az utolsó két fejezet részletesen foglalkozik a 17. századtól keletkező jogi irodalommal: vajon szerepelt-e benne Werbőczy korona-tana? Eckhart következtetése szerint a kiegyezés előtt alig tulajdonítottak neki szerepet a közjogászok, részben éppen azért, mert az azt nem tanként megfogalmazó Hármaskönyvből indultak ki.¹⁶² Eckhart Hajnik Imrét tartotta a Szentkorona-tan egyik modern átalakítójának.¹⁶³ Hajnik döntő újítása szerinte az volt, hogy a dualizmus közjogi harcait alapul véve, a királyt és a nemességet egyesítő korona-testet az országgyűlésben látta jelen, amely elméletnek így Werbőczy koronatanának céljával szemben, már a közös „alkotmányos törvényhozás” volt a középpontjában.¹⁶⁴ Ehhez még számos adalékot tettek hozzá Timon Ákos, Concha Győző, és más jogtörténészek műveikkel. A két világháború közötti közjogi írók már a Timonnál „teljes kifejltségét” elért tant vették át, ezek minősítésétől azonban tartózkodott Eckhart, és itt egyben el is vágta története fonalát.¹⁶⁵

Az értékelés előtt érdemes áttekinteni a korabeli recepciót. A kortárs fogadtatás 1931-hez képest kedvezőbb volt Eckhartra nézve. Egyed István a Katholikus Szemle lapjain megnyugodva konstataulta a történész könyvének megjelenését, bár az ismertető írója az eszme és a tan között egyáltalán nem

---

ill[etve]. Kárpátalja [vissza]tért a M[agyar]. Sz[ent]. Kor[ona]. testébe.” *Eckhart Ferenc*: A szentkorona-eszme története. MTA KK Ms 5617/6. A részlet a kézirat utolsó oldalán olvasható. Érdemes megfigyelni, ahogy az „alkotmánytörténeti alap”-ról az általánosabbat kifejező „történeti alap”-ra íródik át.

¹⁶² „Ezek a közjogi írók munkáik történeti részeiben, mint láttuk, csak a Hármaskönyvből és a Corpus Jurisből merítettek. Megállapítottuk, hogy mindamellett, avagy éppen ezért nem adtak munkáikban jelentős helyet a szent korona tanának.” *Eckhart F.*: A szentkorona-eszme i. m. 316.

¹⁶³ Uo. 316–317.

¹⁶⁴ „Hajnik beszél először a szent korona egész testéről, amely az országgyűléseken jelen volt, holott ez forrásainkban nem fordul elő. Törvényeink szerint, mint láttuk, a középkori organikus felfogás alapján az ország, nem a szent korona teste van ott képviselve. Hajniknál a területi integritás gondolata helyébe a közjogi integritásé lépett.” Uo. 319–320.

¹⁶⁵ A kéziratban szerepel egy részlet a nyilasok Szentkorona-felfogásáról, ami viszont nem került be a végleges változatba. Eckhart szerint az „újkor századaiban is a korona jövedelmeinek nevezik az országgyűlés beleszólása nélkül kezelhető, az állam céljait szolgáló jövedelmeket.” Uo. 263. Ide illesztette volna be Eckhart Meskó Zoltán egy 1938-ból származó röplapjának kommentárját. „Ebből a gondolatkörből ered sajátos továbbfejlesztéssel egy nyilaskeresztes párt programjában közölt pont: 'Valljuk, hogy minden magántulajdon gyökere és forrása a Szent Korona: tulajdonfősége jelenti a vagyonelosztás biztonságos szerepét. Ha a történeti fejlődés során a vagyon súlya és befolyása idegenek kezébe jutott, a Szent Korona tulajdonfősége adja meg az erkölcsi alapot a vagyonelosztás új rendezésére.' A program hangsúlyozza azt 'hogy az ősi hamisítatlan magyar alkotmány alapján' áll. Szép példája ez a felfogás annak, hogy mi mindenre ráborítható az 'ősi alkotmány' köpenye.” *Eckhart Ferenc*: A szentkorona-eszme története. MTA KK Ms 5617/6. 149. lap. Az ősi alkotmány jelzőszavától tartózkodó Eckhart ezt az ideológiát valószínűleg azért utasította el, mert az ő értelmezésében a Szentkorona-eszmének egy középkorig visszanyúló változata fajj/etnikai gondolatától független „állampolgárságot” hirdet, amennyiben a korona iránti hűség származástól függetlenül összeköti az alattvalókat. Lásd erről *Eckhart F.*: A szentkorona-eszme i. m. 105., 233.

tett különbséget, így a saját gondolatait vegyítette a könyv szerzőjével. „Szinte aggódva vártuk Eckhart régen megígért munkáját a szentkorona-tanról. Vajjon a szorgos oklevélkutatás nem dönti-e meg az ebben a tekintetben kialakult közjogi felfogást, nem fogja-e a szentkorona-eszmét az illúziók világába utalni és nem tagadja-e meg egész közjogi gondolkodásunk alapjának eredeti magyar jellegét. Most előttünk fekszik a könyv és meglepéssel állapíthatjuk meg, hogy a veszély elhárult, a félelem alaptalan volt. Amit Werbőczy Hármaskönyve alapján a szentkorona-tanról tanultunk és tanítottunk, az az oklevelek világában is helytálló.”¹⁶⁶ Egyed tágabban értelmezte a Szentkorona-tant, amit jól mutat, hogy Werbőczy kora utáni Szentkorona-eszmét is így nevezte, így épp Eckhart megállapításával ellentétes következtetésre jutott: „A szentkorona-tan a magyar gondolkodásnak Werbőczy után is állandó vezető eszméje volt. Az ország szétdaraboltsága idején ez az eszme tartotta össze a magyarságot; ez az eszme kapcsolta a századokig külön állami életet élő Erdélyt és a részeket (Partium) Magyarországhoz.”¹⁶⁷ Ebből a szemléletbeli különbségből erednek az olyan kommentárjai, mint például: „[...] a szentkorona-tan sehosem emelkedett oly alkotmányos jelentőségre és nem hatotta át oly állandóan a közfelfogást, mint nálunk.”¹⁶⁸ Eckhart üzenete az volt, hogy a Szentkorona-tan a megalakulásának korában marginális jelentőségű volt, és szélesebb kör számára főleg a dualizmus idején és már teljesen új elemekkel bővülve vált megismerhetővé. Egyed ezt is kissé átértelmezte, amikor ezzel a mondattal zárta cikkét: „Az újabb törvényhozás és közjogi irodalom azonban ismét *felismerte* a szentkorona-tan *teljes jelentőségét* és a közvéleményben is visszaállította történeti folytonosságát.”¹⁶⁹

Bónis György a Magyar Szemlében dicsérte az új Szentkorona-értelmezést. Írását fogalmi meghatározással kezdte: „A munka címe sokatmondó: nem a szent korona tanáról, hanem a szent korona eszméjéről lesz szó. Ez a kettő nem azonos, a második kifejezés szélesebb körű az elsőnél.”¹⁷⁰ Míg a Szentkorona-tan „szigorúan Werbőczy nyomán” érthető meg, addig teljesen más a Szentkorona-eszme: „A koronaeszméről újabban beszélnek történetíróink. Ezzel általában a szent korona megszemélyesítését, a magyar állam jelölésére való felhasználását akarják kifejezni. Ebben az értelemben használja a szót Eckhart is s így mindjárt állást is foglal: a szent korona eszméje egyidős a magyar királysággal, míg a szent korona tan ennek a gondolatnak csak egyik újabb megjelenési alakja. S éppen ennek az eszmének a különböző történeti alakjait vizsgálja írónk tipikusan szellemtörténeti tanulmányában.”¹⁷¹ Bónis különösen lelkes volt a Szentkorona-eszme területi integritást kifejező értelmével kapcsolatban, amit

¹⁶⁶ *Egyed István*: A szentkorona-eszme története. *Katolikus Szemle* 55. (1941) 166–167.

¹⁶⁷ Uo. 169.

¹⁶⁸ Uo.

¹⁶⁹ Uo. 170. Kiemelések tőlem – T. L. D.

¹⁷⁰ *Bónis György*: A szent korona eszméje. *Magyar Szemle* 40. (1941) 385.

¹⁷¹ Uo. 386.

minden más jelentésénél fontosabbnak tartott.¹⁷² A Werbőczy utáni korszakot Egyedtől eltérően és Eckhart intencióinak megfelelően értelmezte: „Eckhart impozáns anyaggyűjtésének tanulsága, hogy a Hármaskönyv utáni századok nem a szent korona tanát fejlesztették tovább, hanem a koronaeszmének és az államtest gondolatának középkori elemeit alkalmazták.”¹⁷³ Eckhart javára írta, hogy nem vont le semmilyen főbb tanulságot az utolsó fejezetben, megtette azonban helyette ő: „A konklúzió azonban csak egy lehet: az alkotmánytörténeti és közjogi irodalom az utolsó évtizedekben letért a szent korona eszméjének majdnem ezeréves útjáról.”¹⁷⁴

Szekfű Gyula a Magyar Nemzetben méltatta Eckhartot. Bónissal ellentétben nem tartotta „ú. n. szellemtörténetnek” Eckhart kötetét (kérdés, hogy az „ú n.” itt pontosan mit takar), inkább egy Hajnik Imre és Tagányi Károly nyomdokain járó, Timonnal szemben az oklevelekre építő „pozitív” jogtörténet újabb darabjának.¹⁷⁵ A Werbőczy utáni periódusból leginkább a Szentkorona-tan társadalmi reformokat gátló szerepéről, és ezért a reformkorban való használhatatlanságáról írt, mivel az kizárta magából a jobbagyságot azzal, hogy csak a nemesek lehettek a korona tagjai – a politikusok (Apponyi Albert) konstrukciói ennek megfelelően már modern kori felfogásukkal egészítették ki a tant, amikor hozzátették, hogy a Szentkorona-tagság kiterjed minden magyar állampolgárra. Szekfű a Szentkorona-eszme területi integritásra vonatkozó jelentését akár a revízió elméleti megtámogatására is alkalmasnak tartotta: „Trianon után is a szentkorona csonkasága kellett, hogy a revízió követelésére ösztönözön; hogy eléggé felhasználtuk-e e tekintetben a szentkorona-eszmében rejlő lehetőségeinket, ezzel most nem foglalkozunk.”¹⁷⁶ Szekfű Bónishoz hasonlóan szintén a magyarság politikai tehetségének, sőt a „nemzeti géniusz” megnyilvánulásaként élte a koronként változó Szentkorona-eszmét.¹⁷⁷

Deér József már sokkal kritikusabb volt a Századokban, emellett ő is elismerőleg írt a munkáról. Szerinte a Szentkorona-eszme Eckhart által vált a közjogi spekulációból, dogmából valósággá, az elkövetkezendő nemzedékek szellemi tulajdonává.¹⁷⁸ A korona személyek feletti államszimbólumként való értelmezésében nem tartott Eckharttal: „Nem oszthatjuk azonban azt a nézetét, mintha a XIV. század utolsó évtizedétől fogva külföldi viszonylatban a korona az állam szimbólumává emelkednék. A kérdés azon fordul meg, mit

¹⁷² Uo. 387.

¹⁷³ Uo. 388.

¹⁷⁴ Uo. 389.

¹⁷⁵ „Nyoma sincs itt az ún. szellemtörténetnek, melyet a tőle többé-kevésbé idegenek ma divatos módon fantasztikus vagy misztikus történetköltésnek tartanak.” *Szekfű Gyula: A szentkorona-eszme.* In: Szekfű Gyula: Állam és nemzet. Szerk. Fónagy Zoltán. Bp. 2001 [1941]. 306.

¹⁷⁶ Uo. 310.

¹⁷⁷ Uo. 311.

¹⁷⁸ *Deér József: Eckhart Ferenc: A szentkorona eszme története. Századok 76. (1942) 201.*

értünk itt államon, s mennyiben tudjuk magunkat bizonyos modern képzetektől függetleníteni. A Nagy Lajos és Velence között 1381-ben létrejött szerződés [...] semmi olyat nem tartalmaz, aminek alapján a koronát többnek kellene tartanunk, mint a magyar királyság (és nem állam) szimbólumának.”¹⁷⁹ A következő lapokon Werbőczyre tért ki. Deér a Szentkorona-eszmével egyenesen szembeállította a tant, hiszen míg az előbbinek isteni és személy feletti vonatkozásai álltak a centrumában, addig Werbőczyt pusztán a gyakorlati politikai célok mozgatták, amikor a hatalom átruházásával foglalkozott. Szerinte „a tan aligha más, mint a magyar lélekből kinőtt korona-eszme tagadása s éppoly szellemi import, akárcsak az a választáson alapuló királyság, melynek igazolására megszületett.”¹⁸⁰

Eckhart kéziratos hagyatékában megtalálható Hajnal István szöveges véleménye, aki Kazinczy-éremhez írt ajánlást 1941-ben. A nyomtatásban megjelent reflexiókhoz képest Hajnal sokkal jobban nyomatékosította, hogy Eckhart az eszme történetét (kedvelt szóhasználatával)¹⁸¹ a társadalmi „szerkezet” változásával együtt szemléli, így a könyv nem csak jogtörténeti vonatkozású.

„Eckhart Ferencnek A Szent-Korona-eszme története c. művében a történeti magyar államiság egyik legjellemzőbb vonását veszi vizsgálat alá. Oly jellemvonását, amely nemcsak a magyar közvéleményben és politikai életben játszott és játszik ma is jelentős szerepet, hanem nemzetközileg is sajátos nemes szint ad államiságunknak. Az újabb jogtörténeti és politikai irodalomban sokat vitatott kérdés tisztázása a mű célja. Eckhart egész történetírói munkásságát leginkább ez a szó jellemzi: Pontos, nagyarányú, sokoldalú vizsgálattal nagy kérdések hűvös, józan, tényszerű tisztázása, a modern kutatás teljes felszerelésével. Éppen e tárgyilagosság mutat rá az illető kérdésnek mély összefüggéseire. A szentkorona-eszme nem valami sajátos magyar közjogi szellem teremtménye, mint azt a politikai irodalmunk hirdette, hanem a nyugateurópai kultúrfejlődésben gyökerező gondolatnak sajátos magyar alakja. Volt idő, az Árpádok korában, amikor írásaink úgy szólnak a koronafogalomról, mintha a francia királyok rendelkezéseit olvasnánk. A nyugateurópai állam és az egész társadalomszervezet tükröződik e szimbólumban. A magyar szentkorona-eszmének korai erős jelentkezése bizonyítja a nyugati kulturkörbe való mély beilleszkedésünket, különösen az intellektuális rétegünk, a pap-ság közvetítésével. E. műve a nagy nyugateurópai nemzetek körében kifejldött koronaeszmet végigvizsgálja, majd különösen szomszédainkét, a csehekét s lengyelekét, – akikkel a magyarságnak sok tekintetben hasonló volt elhelyezkedése Ny. Eu. szélén. Éppen a szomszédainkkal való ez az összehasonlító módszer kiképzése E. munkásságának egyik legjelentősebb eredménye. Végig, az újkoron át a társadalom szerkezetével kapcsolatban vizsgálja – a

¹⁷⁹ Uo. 203.

¹⁸⁰ Uo. 206.

¹⁸¹ *Lakatos László: Az élet és a formák. Hajnal István történelemszociológiája. Bp. 1996.*

koronaeszme szerepét s ezzel mintegy társadalomfejlődésünk lényegére mutat rá mindenkor. Műve tehát nem csupán jogtörténet, hanem közjogi történetünk egyik jellemző vonása által belső magyar fejlődésünknek érzékeltetése. Módszerei és eredményei egyaránt nemcsak a magyar, hanem az eui történet-tudomány egyik kiváló termékévé avatják E. művét, a bizottság tisztelettel javasolja a Kazinczy-éremmel való kitüntetését.”¹⁸²

Eckhart jogtörténeti programjának értelmezése

Eckhart 1941-es könyvének célja az (is) volt, hogy a dualizmus közjogi harcainál alkalmazott Szentkorona-tan helyére egy területi integritást jelképező Szentkorona-eszme tradícióját állítsa (a személyéhez legközelebb álló értelmezők nem véletlenül olvasták ki ezt belőle). A Szentkorona-eszme a könyv szerint egy olyan, folyamatosan változó gondolat volt, amely (jelképezze akár a királyt, akár az „égi” koronát vagy a területi egységet) a magyar államiság történeti kontinuitását, európaiságát biztosította az olyan korokban is, amikor még személyek felett álló államszemélyiség nem létezett. Erre az ideológiai tartalomra a korabeli német nemzetiszocialista történetírással,¹⁸³ de a román történészekkel való viták (és persze a bécsi döntések) is hatással lehettek.¹⁸⁴

Eckhart az újraértelmezett tan mellett elsősorban egy eszmét kutatott, amelynek szerinte nincs végső konklúziója, hanem a történelmi helyzetek alakították ki és változtatták folyamatosan. A történész fő kérdése, hogy a korona mit szimbolizált, milyen jelentései voltak egy adott korban és hogyan értelmezték ezeket a kor szereplői: mindebből következik, hogy problémafelvetését és kidolgozását tekintve is szellemtörténeti műről van szó. Egy újabb értékelés szerint

¹⁸² *Hajnal István* véleménye Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története című művéről. MTA KK Ms 5386/3. Lásd még *Balanyi György – Domanovszky Sándor – Lukinich Imre – Hajnal István*: Eckhart Ferenc: A szentkorona-eszme története. Akadémiai Értesítő 52. (1942) 94–95.

¹⁸³ Eckhart koronaeszme-ről szóló könyvének (végül el nem készült) német fordítását illetően történetek bizonyos előkészületek, amiről a bécsi levéltáros Ludwig Bittner számolt be a történészeknek: *Ludwig Bittner* levele Eckhart Ferencnek 1943. március 20-án. MTA KK Ms 5615/80.

¹⁸⁴ A korábban idézett 1947-es recenziója is jól mutatja, hogy a Szentkorona-eszme mely tartalma volt számára a legfontosabb. A kritizált román történésszel szemben Eckhart hangsúlyozta, hogy a Szent Korona Erdélyt és Magyarországot is összekapcsolta, legalább szimbolikus értelemben. *Eckhart F.*: Drăganu, Tudor i. m. 298. Az Eckhart által ismerttetett mű szerzőjéről: *Radu Mârza*: Romanian Historians and Propaganda (1914–1946). The Case of Transylvania. Bratislava 2014. 77., 95. Eckhart már az 1920-as években (Székely János álneven) polemizált román történészekkel és a későbbiekben is figyelemmel kísérte a vonatkozó összecsapásokat. Eckhart és Domanovszky ilyen irányú szerepvállalásáról lásd *Erős Vilmos*: Menekülés a hallgatásba és a szellemtörténetbe. Domanovszky Sándor történeti és történetpolitikai nézeteiről az 1930-as/1940-es évek fordulóján. Kézirat. Várható megjelenés: Aetas 31. (2016: 4. sz.)

a szellemtörténet a Reinhart Koselleck-féle fogalomtörténet lényeges előzménye volt, hiszen a Begriffsgeschichte problémája szintén abban fogható meg, hogy az egyes fogalmak jelentései hogyan módosultak az idők során a társadalmi, szellemi és politikai tényezők hatására.¹⁸⁵ Eckhart könyvében a korona fogalmának jelentése annak megfelelően alakult, hogy milyen társadalmi csoportok mekkora szerepet játszottak a király mellett az „alkotmányban”, az okleveleket kiállító kancellária, hiteleshelyek milyen körökben és milyen formában tudták terjeszteni, vagy mekkora birtoktest támogatta a király hatalmát. Azt a kortársak többféleképpen értelmezték, hogy szellemtörténeti-e a könyv, ami természetesen attól is függ, mit értettek ezen.¹⁸⁶

A szellemtörténet több szempontból is beleillett Eckhart programjába és különösen a tanulmányom címében szereplő periódusban érvényesült a történeznél, jóllehet a szellemi, lelki tényezők hangsúlyozása egyébként sem volt idegen tőle. Az irányzat ismeretelméleti alapállása szerint az egyes korszakokat saját kontextusukból kell kibontani, ugyanis a jogeszmék folyton változtak, tartalmuk rendre kiegészült, átalakult – a társadalomtörténeti orientáció mellett ez nézet választotta el élesen Eckhart jogtörténettel kapcsolatos felfogását közjogász vitapartnereitől. Említhető még a professzionális történetírás eszköztára (például a forráskritika alkalmazása az Anonymus által leírt vérszerződési pontoknál, amelyeket Eckhart közjogász ellenfelei a honfoglalás korára nézve hiteles leírásnak fogadtak el)¹⁸⁷ és a historizmus szemlélete (a vitás kérdések „historizálása”, ahol – a szellemtörténeti alapálláshoz hasonlóan – a tér és idő szerinti változóra kerül a hangsúly)¹⁸⁸ is ebben a vonatkozásban.¹⁸⁹

Az eseménytörténeti alapú politikátörténet alternatívájaként fellépő eszme- és kultúrtörténet művelése, valamint az európai látásmód (ez jelenti egyrészt az európai irodalomban való jártasságot, másrészt a történeti témák európai kontextusban való kidolgozását) szintén jellemző volt a történezsre és az általa olvasott szellemtörténezsre, ez a megközelítés pedig közös nevezőre

¹⁸⁵ Mikuláš Čtvrtník: Geschichte der Geschichtswissenschaft. Der tschechische Historiker Zdeněk Kalista und die Tradition der deutschen Geistesgeschichte. Hamburg 2010. 22–39.

¹⁸⁶ Bónishoz hasonlóan Murarik Antal is szellemtörténeti problémának (eszme- jog- és kultúrtörténet szintézisét értve alatta) látta a Szentkorona-eszme kutatását. *Murarik A.*: Karpát, Jozef: Corona Regni i. m. 89.

¹⁸⁷ A professzionizmus jelenségét (pl. a forráselemző szemináriumok és más intézmények szerepét) részletesen bemutatja a dualizmus kori magyar történetíráson keresztül *Romsics Ignác*: Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel. Bp. 2011. 106–166.

¹⁸⁸ Valószínűleg ezért is volt Eckhart számára lényegesebb és pozitívabb a koronaeszme, és nem egy „kikristályosodott” koronatan történeti tradíciója. Ugyanakkor a historizálás nem volt teljes, hiszen a könyv üzenete szerint a koronaeszme egyik jelentése aktuális szempontokból is lényegesebb, mint más változatok.

¹⁸⁹ A historizmusról lásd *Romsics Gergely*: Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918–1941. Bp. 2010. 29–38.

hozta a történezt az egymással egyébként gyakran vitázó Deérrel, Hajnallal, Mályusszal vagy Szekfűvel.¹⁹⁰

A történész könyvei nemzeti alapúak voltak, amit szintén figyelembe kell venni amellet, hogy témáit európai kontextusban dolgozta ki. Újabb historiógráfiai kutatások (Writing the nation) szerint a nemzeti történet legalább a 20. század második feléig a mesterelbeszélés pozíciójában volt a történetírásos belül. A történészek tudományos tevékenység gyakorlása mellett egyszerre voltak a nemzeti identitás formálói is: tudományos presztízsüket még növelte is ilyen szempontú közéleti szerepvállalásuk.¹⁹¹ Eckhart erre nézve is reprezentatív életművet hagyott maga mögött, jóllehet adott esetben a „közvéleménnyel” is határozottan szembement.

---

¹⁹⁰ Az új jogtörténeti irány saját korában való modernségét támasztja alá a fentiek mellett, ha a 19. század második felének whig történetírásával (W. Stubbs, E. A. Freeman, J. R. Green) vitázó – Eckhart, valamint Bónis által jól ismert – angol jogtörténészek (F. W. Maitland, Paul Vinogradoff, Th. Plucknett), főbb eredményeit is figyelembe vesszük. A királyok nem idealizált személyekként jelentek meg műveikben, hanem a királyságot, mint tisztséget, intézményt, adminisztrációs központot értelmezték. Nem az alkotmány és jog történelem feletti, törvények szövegéből leszűrt, permanens esszenciáját keresték, hanem működése közben mutatták be, ami aprólékos oklevélkutatást igényelt (lásd Eckhart vizsztatérő hivatkozásait az „adatkutatásra”, amit nyilvánvalóan levéltáros múltja is meghatározott). Jelentősen relativizálták az alkotmánytörténet és az alkotmány jelentőségét, amennyiben a „központ” helyett/mellett széles perspektívában ábrázolták a különböző intézményeket (Eckhartnál ez pl. a népi jogszokások gyűjtésének programjában, vagy a hiteleshelyek kutatásában mutatkozott meg). A politikai eseménytörténettel éles ellentétben, a társadalom- és gazdasági, valamint eszmei tényezők vizsgálata szintén az elemző és fogalmakkal dolgozó történetírás alapjaihoz tartozott. *P. B. M. Blaas: Continuity and anachronism. Parliamentary and constitutional development in whig historiography and in the anti-whig reaction between 1890 and 1930. The Hague–Boston–London 1978. 1–71., 240–373.; Robert Livingston Schuyler: Introduction. In: Frederic William Maitland historian. Selections from his writings edited, with an introduction by Robert Livingston Schuyler. Berkeley–Los Angeles 1960. 1–45.*

¹⁹¹ *Stefan Berger – Chris Lorenz: Introduction. National history writing in Europe in a global Age. In: Idem. (eds.): The contested nation. Ethnicity, class, religion and gender in national histories. Chippenham–Eastbourne 2011. 1–23.*

„MORE SPIRITUAL HISTORY INTO LEGAL HISTORY!”
THE EFFORTS OF FERENC ECKHART AT MODERNIZING LEGAL AND
CONSTITUTIONAL HISTORY (1931–1941)

by László Dávid Törő
Summary

The study explores the activities of Ferenc Eckhart as a legal and economic historian from the so-called „Eckhart-debate” in 1931 to the publication of his work on the idea of the Holy Crown. It examines Eckhart’s network of relations (students, colleagues), the contemporary reception of his works, and the evolution of his ideas of spiritual and social history. It was in opposition to the conception of legal history elaborated by Ákos Timon and his followers that in 1931 Eckhart came forward with a program of profoundly different goals. The author shows that in the period indicated in the title Eckhart was very open to both spiritual and social history, and it was this professional orientation that borrowed to the new legal historical approach its modernity and scientific level of the highest European standards. Although an equally important role was played by another element of professional history writing, basic research and the critical analysis of the sources, in the case of Eckhart this trend, frequently called as „positivism” in the relevant scholarly literature, was by no means opposed to intellectual history. In general, it can be stated that Eckhart’s historiography was nation-based, a fact that is proved by many of the underlying thoughts of his work on the idea of the Holy Crown.